

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЗАОЧНОЇ
ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА ГЕОДЕЗІЇ І ГЕОІНФОРМАТИКИ

Пояснювальна записка

до дипломної роботи
освітнього ступеня «Магістр»

тема «**ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-БЕЗПЕЧНИХ
ЗЕМЛЕВОЛОДІНЬ І ЗЕМЛЕКОРИСТУВАНЬ**»

Виконала: студентка групи ЗВ – 21 маг
Шипілова Н. В.
освітнього ступеня «Магістр»
спеціальності
193 «Геодезія та землеустрій»
Керівник: д. е. н., доцент
Ступень Р. М.

ДУБЛЯНИ- 2022

УДК 502.52 : 332.3

Основи формування еколого-безпечних землеволодінь і землекористувань. Шипілова Н. В. Дипломна робота. Кафедра геодезії і геоінформатики. Львів, Львівський національний аграрний університет, 2022 р.

71 с. текстової частини, 7 таблиць, 16 рисунків, 65 використаних джерел.

У дипломній роботі з'ясовується сутність та значення екологічно безпечного використання сільськогосподарських угідь. Запропоновано методичний підхід до організаційно-економічного забезпечення екологічно безпечного землекористування. Вдосконалено методичний підхід до оцінки рівня екологічної безпеки використання земель. Проаналізовано сучасний стан та розкрито основні проблеми землекористування. Проведено діагностику та оцінку рівня екологічної безпеки використання земель сільськогосподарського призначення. Розроблено модель функціонування системи планування екологічно безпечного використання та охорони сільськогосподарських земель.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНИХ ЗЕМЛЕВОЛОДІНЬ І ЗЕМЛЕКОРИСТУВАНЬ	8
1.1. Значення екологобезпечного землекористування в сільському господарстві	8
1.2. Принципи формування екологобезпечних землеволодінь і землекористувань	12
1.3. Інституціональний механізм забезпечення екологобезпечного землекористування	16
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	22
2.1. Особливості трансформації аграрного землекористування в ринкових умовах господарювання	22
2.2. Еколого-економічна ефективність землеволодінь і землекористувань	30
2.3. Оцінка якості використання земель та екологічної безпеки	37
РОЗДІЛ 3. ЗЕМЛЕВПОРЯДНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНИХ ЗЕМЛЕВОЛОДІНЬ І ЗЕМЛЕКОРИСТУВАНЬ	43
3.1. Забезпечення екологічної безпеки використання земель сільськогосподарського призначення	43
3.2. Зонування в системі планування екологобезпечного землекористування	49
3.3. Роль обмежень в контексті сільськогосподарського землекористування	54
РОЗДІЛ 4 ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ	59
РОЗДІЛ 5. ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	61
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65

ВСТУП

Актуальність теми. Перехід аграрного сектору економіки до ринкових відносин, запровадження приватної власності на землю, створення різноманітних форм господарювання зумовили посилення інтересу до самої землі, а також підходів до раціонального використання та способів обробітку. Однак нинішня система організації землекористування в сільському господарстві не сприяє забезпеченню екологічної рівноваги в агроекосистемах і характеризується загрозливими тенденціями зниження екологічної безпеки сільськогосподарського виробництва. Результатом цього є погіршення якості земель, їх забруднення, прояв деградаційних процесів тощо. Водночас у процесі використання земель сільськогосподарського призначення часто не враховуються потенційні можливості, продуктивність та екологічні обмеження використання земель, а також їх просторова різноманітність. З огляду на це необхідне подальше вдосконалення теоретико-методологічних засад формування екологічно безпечного землекористування сільськогосподарського призначення та землеволодіння шляхом ефективного функціонування системи виявлення екологічних загроз та організаційно-економічного механізму забезпечення даного процесу.

Дослідження організації системи землекористування виявили відбиток в наукових працях багатьох вітчизняних вчених: Будзяка В., Добряка Д., Дороша Й., Мартина А., Ступеня М., Третьяка А. та ін. Напрямки вирішення екологічних проблем використання земель сільськогосподарського призначення розглянуто в працях Бриндзі З., Гуцуляка Г., Євсюкова Т., Коваліва О., Сохнича А., Ступеня Р., Сундука А. та ін.

Проте, незважаючи на значний обсяг теоретико-методичних досліджень, ряд питань забезпечення ефективного функціонування організаційно-економічного механізму формування екологічно сільськогосподарського землекористування в Україні все ще залишається маловивченим. Система еколого-економічного та нормативно-правового

регулювання землеустрою залишається недостатньо ефективною через неефективну дію регуляторів, що в поєднанні з недостовірною діагностикою знижує ефективність системи екологічної безпеки сільськогосподарських землеволодінь і землекористування. Ці обставини та відсутність системного підходу до вирішення організаційно-економічних та землевпорядних проблем формування екологічно чистого сільськогосподарського землекористування і зумовили актуальність дипломної роботи.

Мета й завдання дослідження. *Метою* дипломної роботи є обґрунтування теоретичних і методологічних підходів та науково-практичних рекомендацій щодо формування екологобезпечного сільськогосподарського землеволодіння та землекористування.

Для досягнення цієї мети в дипломній роботі були поставлені та виконані такі *завдання*:

- вивчити сучасний стан та визначити основні проблеми землекористування в сільському господарстві України;
- діагностувати та оцінити рівень екологічної безпеки використання земель сільськогосподарського призначення в регіонах України;
- розробити модель функціонування системи планування екологічно безпечного використання та охорони сільськогосподарських угідь;
- вдосконалити науково-практичні підходи до землеустрою екологобезпечного землеволодіння та землекористування.

Об'єктом дослідження є процес формування екологобезпечних землеволодінь і землекористувань.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та методологічних, науково-методичних і практичних засад організаційно-економічного забезпечення екологобезпечних землеволодінь і землекористувань.

Структура та обсяг дисертації. Дипломна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 71 сторінка. Робота містить 16 рисунків та 7 таблиць. Список використаних джерел налічує 65 найменувань.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНИХ ЗЕМЛЕВОЛОДІНЬ І ЗЕМЛЕКОРИСТУВАНЬ

1.1. Значення екологічнобезпечного землекористування в сільському господарстві

Соціально-економічна безпека будь-якої держави в нинішньому світі визначається передусім продовольчою безпекою, у зв'язку з чим проблема відтворення сільськогосподарських ресурсів і сталого розвитку аграрного сектору економіки в цілому є важливою складовою державної політики. При цьому система землекористування відіграє важливу роль у процесі забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Оскільки земля є основним компонентом і основою середовища, до якої входять територія, ландшафт, атмосфера, рослинний світ, корисні копалини, вода тощо. Земля складає основу розвитку рослинництва і, відповідно, реалізує функцію задоволення суспільних і продовольчих потреб, що говорить про ведення та розвиток сільського господарства, насамперед за рахунок землекористування [50; 60]. У процесі сільськогосподарської діяльності земельні ресурси є, перш за все, надбанням природи, одночасно утворюючи внутрішню складову виробничого процесу, а також його узагальнюючі сторони. З огляду на це, земельні ресурси є основним засобом виробництва в аграрному секторі і фізичною основою сільськогосподарського виробництва, а також елементом природних продуктивних сил.

Значний вплив на формування сільськогосподарського землекористування призвів до виникнення приватної власності на землі сільськогосподарського призначення. Це пов'язано з тим, що до земельної площі одного сільськогосподарського підприємства замість єдиного юридично зареєстрованого землекористування почали включати землевласників земельних часток. Власники не бажають вживати заходів щодо охорони та раціональної організації землекористування, у тому числі

щодо виділення лісосмуг та меліорації. Як наслідок, інститут приватної власності на землю значно скоротив державну політику у сфері збереження земельних ресурсів [19].

Натомість система переходу господарської діяльності на екологічно безпечне сільськогосподарське землекористування визначає здійснення відтворювальних заходів у процесі землекористування.

Зміст відтворення земель у структурі землекористування проявляється через систему: держава-земля-землевласник-земля-землекористувач [18]. Варто зазначити, що ці відносини є взаємними. Дещо вужче розуміння цього взаємозв'язку виявляється через такі зв'язки – на державному рівні встановлюються територіально-просторові межі земель сільськогосподарського призначення та формуються структура та інструменти контролю шляхом визначення низки норм і прав щодо перерозподілу земель для населення. Власник землі, який погоджується з умовами цільового землекористування, стає учасником господарських відносин, зокрема стає платником податку [10]. Слід зауважити, що власником та користувачем певної земельної ділянки може бути одна особа. Власник земельної ділянки, маючи право володіння і розпорядження цією земельною ділянкою, може передавати її в оренду користувачеві та отримувати дохід від оренди. Тоді як землекористувач, використовуючи землю як економічний ресурс, сплачує певну суму рентних платежів. Зазначимо, що відтворення землі – це етап, на якому відбувається поліпшення умов господарювання через призму її якісних характеристик, що згодом сприяє підвищенню ефективності використання землі.

З огляду на особливості задоволення потреб землекористування сільськогосподарського призначення виділяють ряд теоретичних підходів до розуміння його сутності, зокрема соціального, економічного, екологічного, географічного, правового, соціального, агрономічного, технічного тощо [4; 7; 33]. Усі ці підходи мають свою інтерпретацію і визначають відповідні функціональні приналежності відповідно до напрямку їх використання.

Наприклад, географічний підхід до землекористування передбачає встановлення функціональних і споживчих показників на основі фізичних характеристик земель, економічний – передбачає використання земель зі сторони їх рентабельності, громадський – спрямований на визначення фіскальних інструментів, правовий – нормативні форми та системи господарської діяльності, пов’язаної із землекористуванням тощо.

Враховуючи виявлені небезпеки та можливі ризики, забезпечення екологічної безпеки у сфері землекористування може бути гарантовано у разі усунення загроз несприятливого та ризикованого впливу на землю. Таким чином, система землеустрою в сільському господарстві функціонує для зменшення або повного усунення несприятливих наслідків (рис. 1.1).

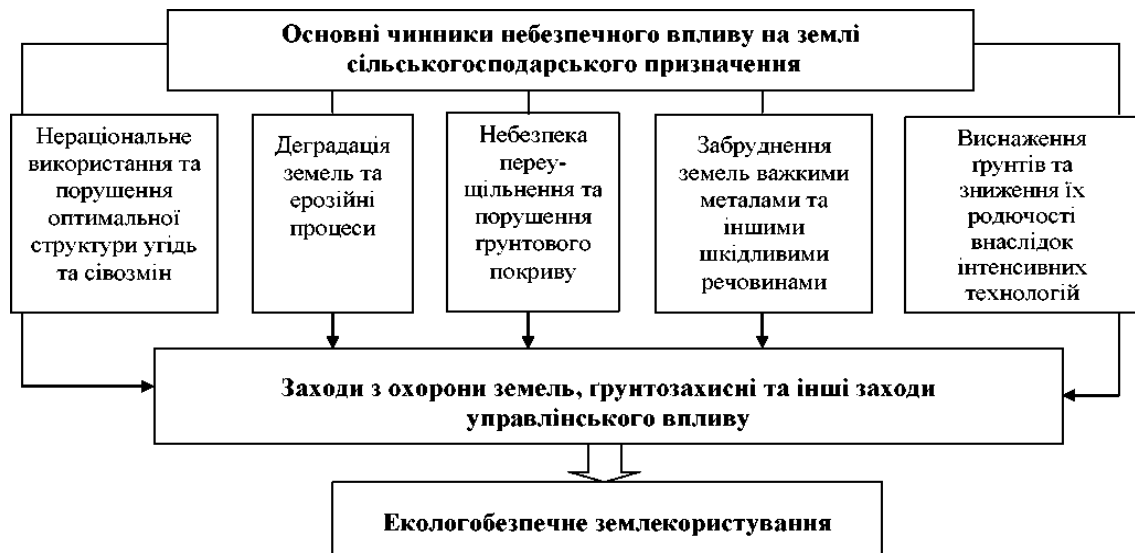

Рисунок 1.1 - Основні чинники небезпечного впливу на землі сільськогосподарського призначення

Тому значна кількість імовірних екологічних та соціальних небезпек, що виникають через надмірне використання сільськогосподарських угідь, об’єктивно змушує до вирішення екологічних проблем. На нашу думку, формування системи екологічно безпечного землекористування сільськогосподарського призначення є надзвичайно важливим та ефективним інструментом забезпечення сталого розвитку сільських територій, який має стати цільовим показником для забезпечення належного рівня життя та агроecosystem (рис. 1.2). Уважаємо, що екологічнобезпечне використання

сільськогосподарських угідь має забезпечувати, перш за все, безпечне ведення дозволеної господарської діяльності. Практично йдеться про здатність протидіяти впливу несприятливих факторів навколишнього середовища, зокрема стихійних лих, а також про здатність запобігати чи мінімізувати промислові спади. При цьому збалансований розвиток в контексті розвитку села передбачає охорону окремих обсягів особливо цінних сільськогосподарських угідь або, у разі їх скорочення, підтримання (збільшення) сільськогосподарського виробництва, земельно-ресурсного потенціалу.

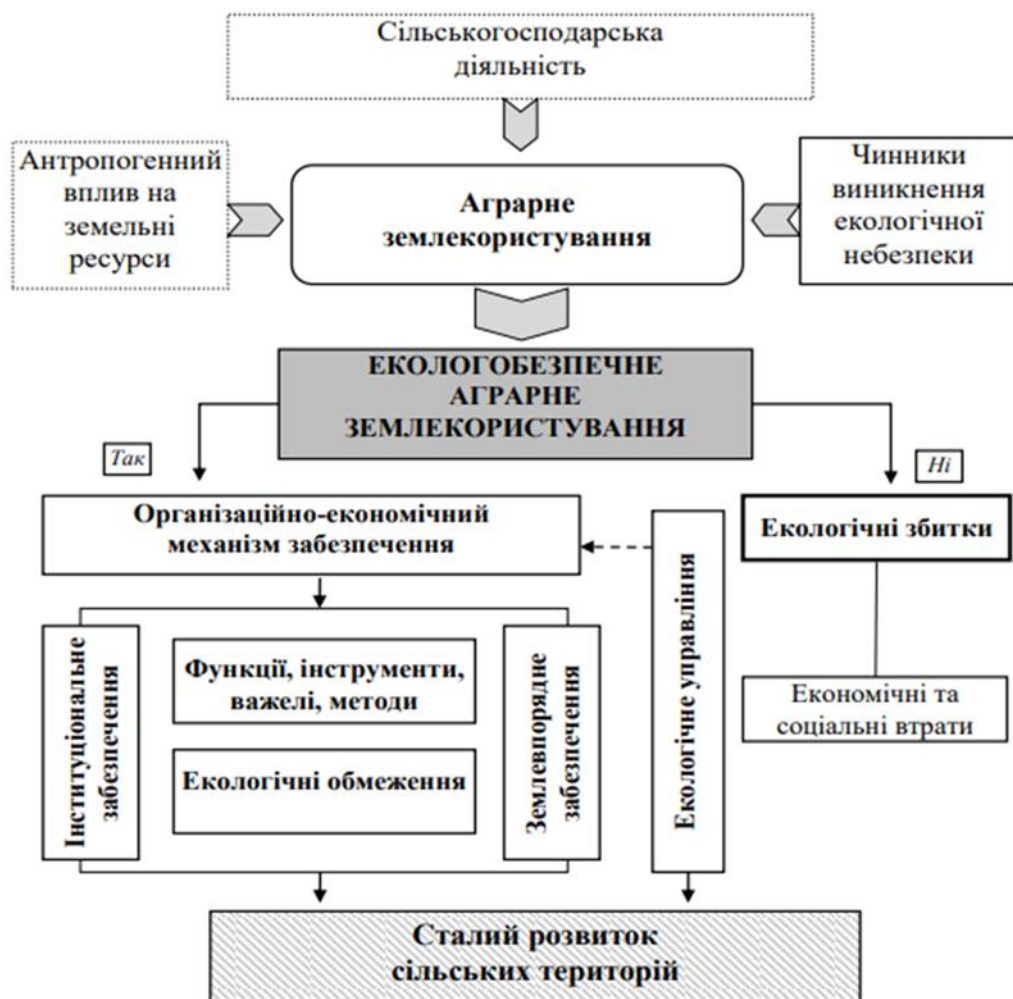

Рисунок 1.2 - Роль екологобезпечного аграрного землекористування в забезпеченні сталого розвитку сільських територій

Таким чином, сталий розвиток сільської місцевості в ринкових умовах неможливий без формування екологічно безпечного сільськогосподарського

землекористування. Загалом зміст системи екологічно безпечного сільськогосподарського землекористування має включати збалансований розподіл та ефективність використання земель у структурі загальної агроекологічної системи, підтримку, охорону та покращення первинних якостей сільськогосподарських угідь (підвищення родючості ґрунту).

1.2. Принципи формування екологобезпечних землеводінь і землекористувань

На думку ряду вчених [2; 3; 36], тепер для забезпечення належних економічних умов для ефективного використання земель в Україні, перш за все, необхідно сформувати певні концептуальні положення щодо створення сучасної системи збалансованого землекористування та інструментально-методичний зміст нормативного характеру такої системи. Це є наслідком реформування земельних відносин, а також надмірного антропогенного тиску на навколишнє середовище.

Концептуальні положення мають пояснити та визначити важливість питань, пов'язаних із перетвореннями у сфері земельних відносин, що дозволить створити ефективне конкурентне середовище для підвищення продуктивності праці користувачів та землевласників із попередженням та усуненням впливу деградаційних процесів. При цьому необхідно підвищувати рівень родючості земель, покращувати якісні та екологічні характеристики сільськогосподарської продукції.

Для реалізації поставлених завдань необхідно спрямувати регулюючий вплив держави у сфері землекористування у напрямі належного економіко-правового забезпечення, що потребує відповідного науково-технічного інструментарію в управлінні земельними ресурсами, а також підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору. Разом з тим організаційно-економічне забезпечення формування екологічно безпечних сільськогосподарських землеводінь і землекористувань є формою впливу

суб'єктів земельних відносин на використання земель шляхом впливу на використання земель, рівень і темпи розвитку аграрного сектору та охорони здоров'я населення країни.

Враховуючи ряд різних теорій екологічної спрямованості (теорія безпеки, теорія сталого розвитку, теорія соціального добробуту тощо) та концептуальних положень держави щодо екологічно безпечного сільськогосподарського землекористування [6; 18; 41; 57; 62; 64; 65] дозволило сформулювати концептуальні засади формування екологічно безпечного землеволодіння та землекористування сільськогосподарського призначення, якими слід керуватися. Серед них виділяємо такі [6; 14; 16; 36; 61]:

- *принцип науковості* передбачає, що організація екологічно безпечного землеволодіння та землекористування сільськогосподарського призначення має базуватися на теоретичних і прикладних дослідженнях взаємодії людей і навколишнього середовища з урахуванням агрономічних та землевпорядних норм раціонального землекористування;

- *принцип пріоритетності* використання земель сільськогосподарського призначення під час перерозподілу земель;

- *принцип пріоритету екологічної безпеки* перед будь-якими іншими видами (продовольчою, господарською тощо);

- *принцип економічної відповідальності* як обов'язок землекористувачів відшкодовувати збитки, завдані екодеструктивним землекористуванням агроєкосистем, людини і суспільства;

- *принцип систематизації*, що враховує сукупність усіх елементів системи екологічно чистого сільськогосподарського землекористування;

- *принцип сумісності* передбачає, що під час організації елементів території сільськогосподарського землеволодіння та землекористування варто прагнути до екологічної рівноваги у створених агроландшафтах, які відповідають потребам суспільства з метою найбільш ефективного використання земельних ресурсів;

- *принцип цільового використання земель сільськогосподарського призначення*, що передбачає використання земель власниками землі та землекористувачами за певними правилами з урахуванням обмежень;
- *принцип екологічної відповідальності*, що визначає певний ступінь відповідальності землекористувачів за результати, отримані від використання земельних ресурсів, що спричинили екологічні загрози, ризики та небезпеки;
- *принцип стабільності володіння та користування землею*, що визначає тривалість і стабільність існуючих земельних відносин, забезпечення ефективного використання наявних у фермерів землі та сільськогосподарських угідь та підвищення родючості ґрунтів;
- *принцип забезпечення балансу інтересів суб'єктів землекористування у процесі організації екологічно безпечного землеволодіння та землекористування сільськогосподарського призначення*;
- *принцип забезпечення збалансованості продуктивності землі та асиміляційного потенціалу*;
- *принцип превентивності, тобто попередження наслідків антропогенного впливу на сільськогосподарські угіддя*.

Враховуючи безсумнівну важливість наведених положень та усвідомлюючи актуальність екологічних трансформацій сільського господарства, систематизовано природні адаптаційні детермінанти, спрямовані на забезпечення процесу формування екологічно безпечних сільськогосподарських землеволодінь та землекористувань (рис. 1.3).

Першочерговою детермінантою використання земель сільськогосподарського призначення у напрямі природної адаптаційної парадигми є розроблення та впровадження класифікатора видів дозволеного землекористування та класифікатора обмежень використання земель. А також провести наукове обґрунтування та розробити перелік заборонених видів діяльності та обов'язків щодо виконання певних дій внаслідок обмежень. Актуальність розроблення цих класифікаторів зумовлена неврегульованістю системи та процесу обліку земель різного призначення. Вирішення цієї

проблеми можливе шляхом запровадження нових кодів землекористування та кодів землекористування в межах категорій земель.

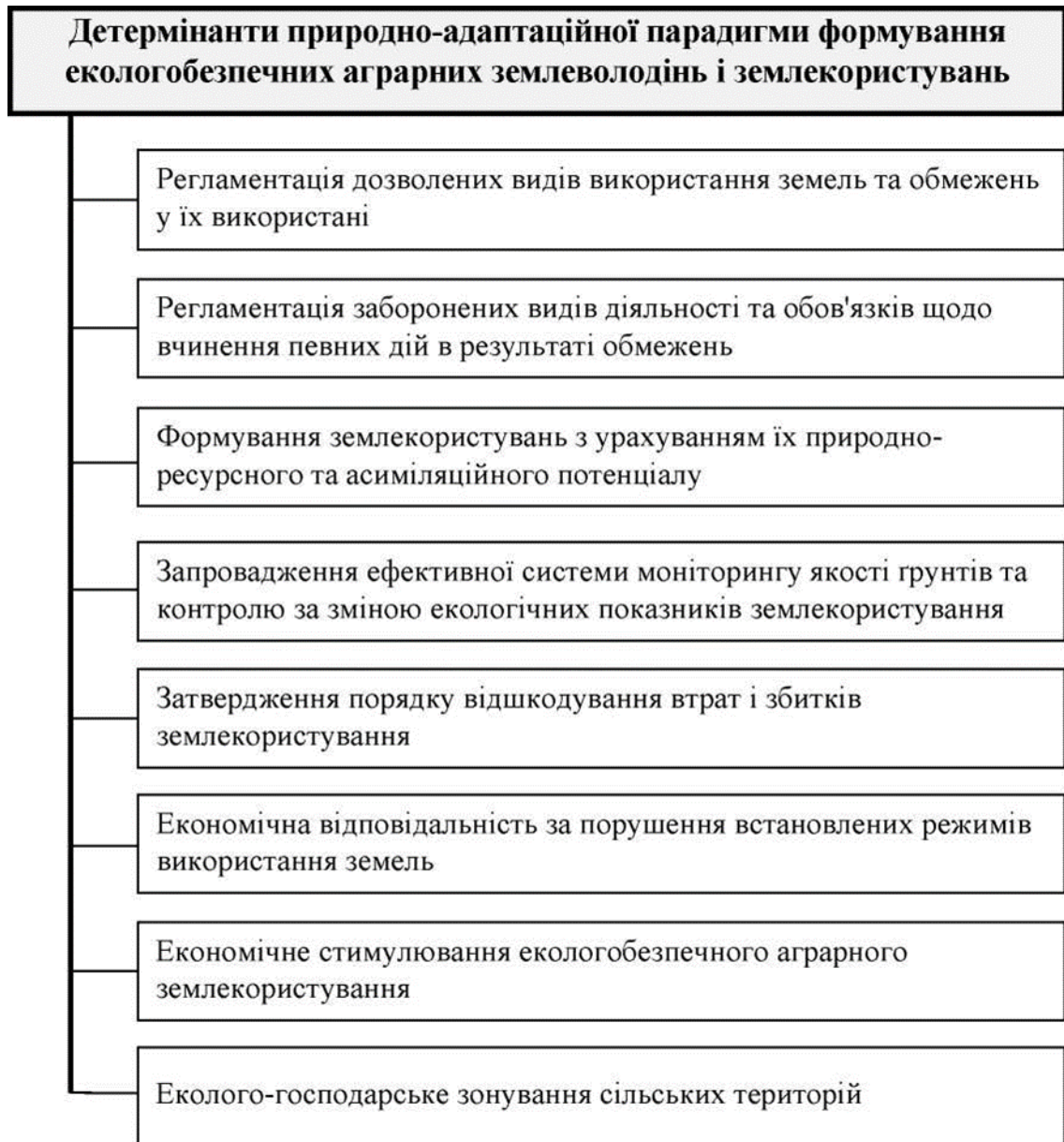

Рисунок 1.3 - Детермінанти природно-адаптаційної парадигми формування екологобезпечних аграрних землеволодінь і землекористувань

Систематизація видів цільового призначення та використання земель дозволить забезпечити ефективний моніторинг земель та плату за землю з урахуванням фактичного використання земель. Ці пропозиції також зумовлені трансформацією соціально-економічної структури держави, за якої спостерігається багатоцільове використання земель, приміром за наявності

земель різного призначення будівель і споруд, об'єктів комерційного спрямування. Чинна законодавча база на сьогодні не здатна врегулювати облік земель за видами їх фактичного використання в межах встановлених кодів цільового призначення земель.

Для ефективної реалізації принципів та детермінант природної адаптаційної парадигми екологічно безпечних сільськогосподарських угідь та землекористувань слід забезпечити функціонування ефективного організаційно-економічного механізму, який інтегруватиме інструменти та заходи, спрямовані на їх досягнення, стимулюючи тим самим екологічну безпеку в цій сфері.

1.3. Інституціональний механізм забезпечення екологобезпечного землекористування

Більш детально зупинимося на тлумаченні сутнісного змісту терміну «інституційне середовище». Існує багато поглядів на це поняття, і відображення його сутності часто розкривається з огляду на конкретне середовище чи обставини. У словнику термін «середовище» визначається як речовина, тіло, що заповнює простір і має певні властивості; сфера». Науковці Девіс Л. та Норт Д. ставлять певні обмеження на поняття «інституційне середовище», яке забезпечує взаємозв'язок між укладенням угод між контрагентами [63]. Подібні погляди поділяє значна кількість сучасних українських учених [29; 51; 59]. Вони визначають інституційне середовище «як сукупність основних імперативів, які встановлюють межі для визначення та встановлення умов землекористування». Зокрема, Хвесик М. та Голян В. визначають інституційне середовище «як сукупність інститутів-правил, інституцій-організацій та інституційних умов, що визначають форми, методи та масштаби економічного освоєння водних ресурсів та забезпечують пересадку та зближення інституцій, інституційний реінжиніринг для вирішення інституційних проблем». [59, с. 79].

Тому під інституційним середовищем екологічно безпечного землекористування сільськогосподарського призначення ми розуміємо сукупність формальних і неформальних інститутів, що визначають та регулюють екологічні, економічні, соціально-культурні, нормативні, політичні імперативи використання земель у сільськогосподарському виробництві, формуючи систему нормативно-правових відносин, сприяння їх реалізації.

Ознакою інституційного середовища є його здатність реалізовувати організаційні характеристики механізму управління сільськогосподарськими землями та регулювати соціально-економічні, організаційні, технологічні та економічні процеси через формальні та неформальні інститути. За результатами аналізу зазначених положень сформовано інституційну модель узгодження еколого-економічних інтересів суб'єктів землекористування сільськогосподарського призначення (рис. 1.4). Ця модель базується на взаємодії землекористувачів сільськогосподарського призначення з метою подолання протиріч у реалізації взаємопов'язаних функцій суспільства та землекористувачів для задоволення екологічних та економічних інтересів [5, с. 4].

Інституційна модель узгодження еколого-економічних інтересів суб'єктів землекористування сільськогосподарського призначення передбачає впровадження інструментів усунення конфлікту цих інтересів, що включає низку інструментів, важелів та прийомів, зокрема: формування екологічно безпечного аграрного землеволодіння та землекористування на основі природної адаптаційної парадигми; формування екологічної свідомості землекористувачів, екологічної моралі та етики; розробка організаційно-економічного механізму формування екологічно безпечних земель сільськогосподарського призначення та оптимального використання земель шляхом поєднання ринкових і державних важелів впливу; нормативно-правове забезпечення екологічної безпеки використання земель сільськогосподарського призначення; оптимізація організаційної структури

землеустрою.

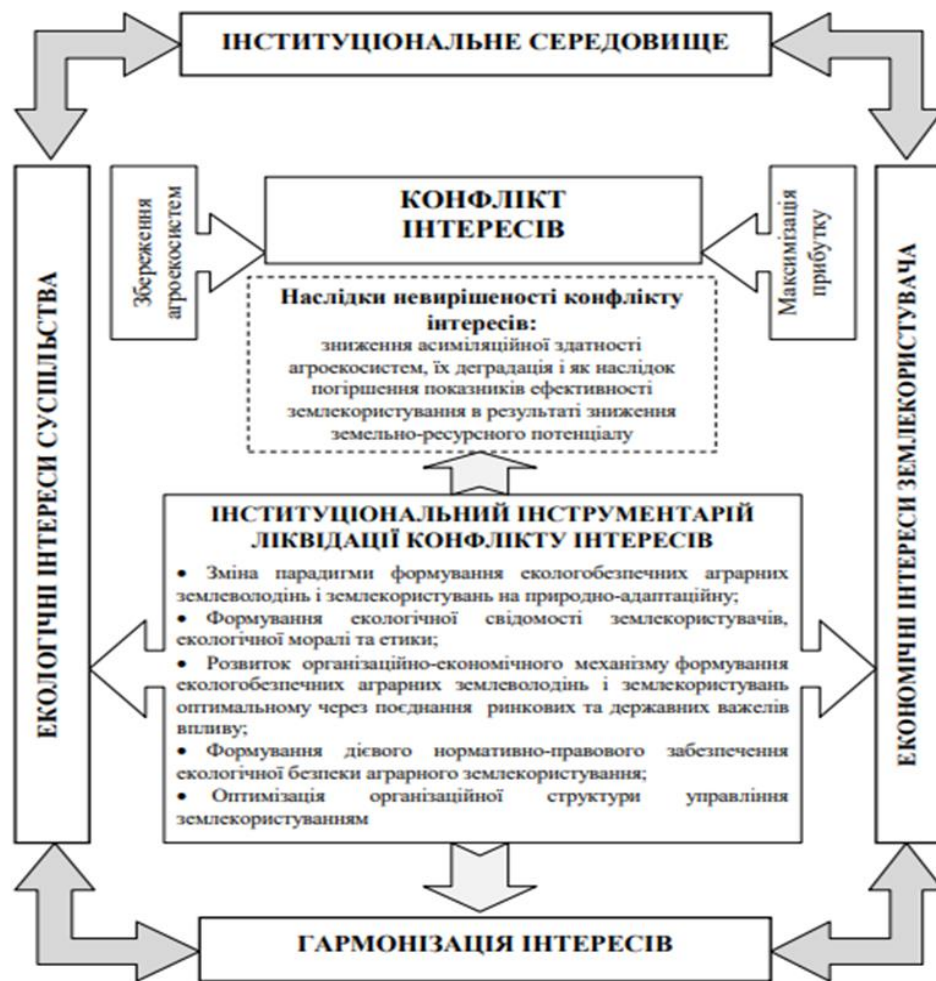

Рисунок 1.4 - Інституціональна модель гармонізації екологічних і економічних інтересів суб'єктів аграрного землекористування

До організаційних установ формування екологічно безпечного землеводіння та землекористування, які впроваджуються з метою вдосконалення сфери природокористування, належать екологічна паспортизація, стандартизація та аудит. Робота цих установ передбачає дотримання низки норм, правил, вимог та заходів щодо прийняття управлінських рішень у ході ресурсокористування агроєкосистем, що дозволяє реалізувати принципи екологічно чистого сільськогосподарського землекористування [52].

З огляду на це, поточна наукова робота в процесі вирішення проблем інституційної трансформації та створення нових адаптованих до сучасних

ринкових умов у сфері землекористування інституцій, спрямована на вдосконалення нормативно-організаційного забезпечення цього процесу.

На рис. 1.5 представлено перелік регуляторних інститутів у сфері земельних відносин, згідно з якими здійснюються інституційні перетворення цієї сфери, а також відображено особливості функціонального впливу ринкових інструментів на процес земельної реформи.

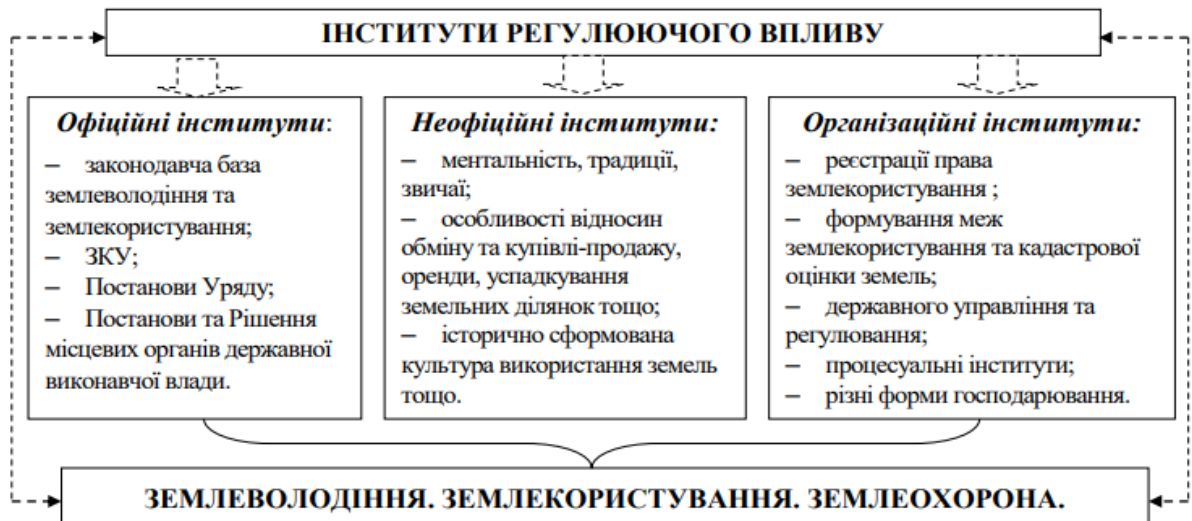

Рисунок 1.5 - Інститути у сфері аграрного землеволодіння та землекористування

Чинне українське законодавство стверджує, що «охорона довкілля, раціональне використання природних ресурсів, екологічна безпека життєдіяльності людини – це невід’ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України» [47]. Водночас Конституція України визначає, що «забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України є обов’язком держави» [32].

При цьому як землекористування, так і державний контроль за використанням та охороною земель ґрунтуються на принципах пріоритету «вимог екологічної безпеки при використанні земельних ресурсів перед економічними інтересами» [26]. Відповідно, Законом України «Про державний контроль за використанням і охороною земель» одним із повноважень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, при здійсненні контролю за родючістю

ґрунтів є розробка та здійснення заходів з охорони ґрунтів та екологічно безпечні технології виробництва сільськогосподарської продукції» [44].

Сьогодні вітчизняне законодавство визначає, що «продовольча безпека - це захист життєво важливих інтересів людини, що виражається у державній гарантії безперешкодного економічного доступу до харчових продуктів з метою підтримки її нормальної життєдіяльності» [8]. На рис. 1.6 відображено логічно-сміслову схему нормативно-правового забезпечення формування екологічно безпечного сільськогосподарського землеволодіння та землекористування.

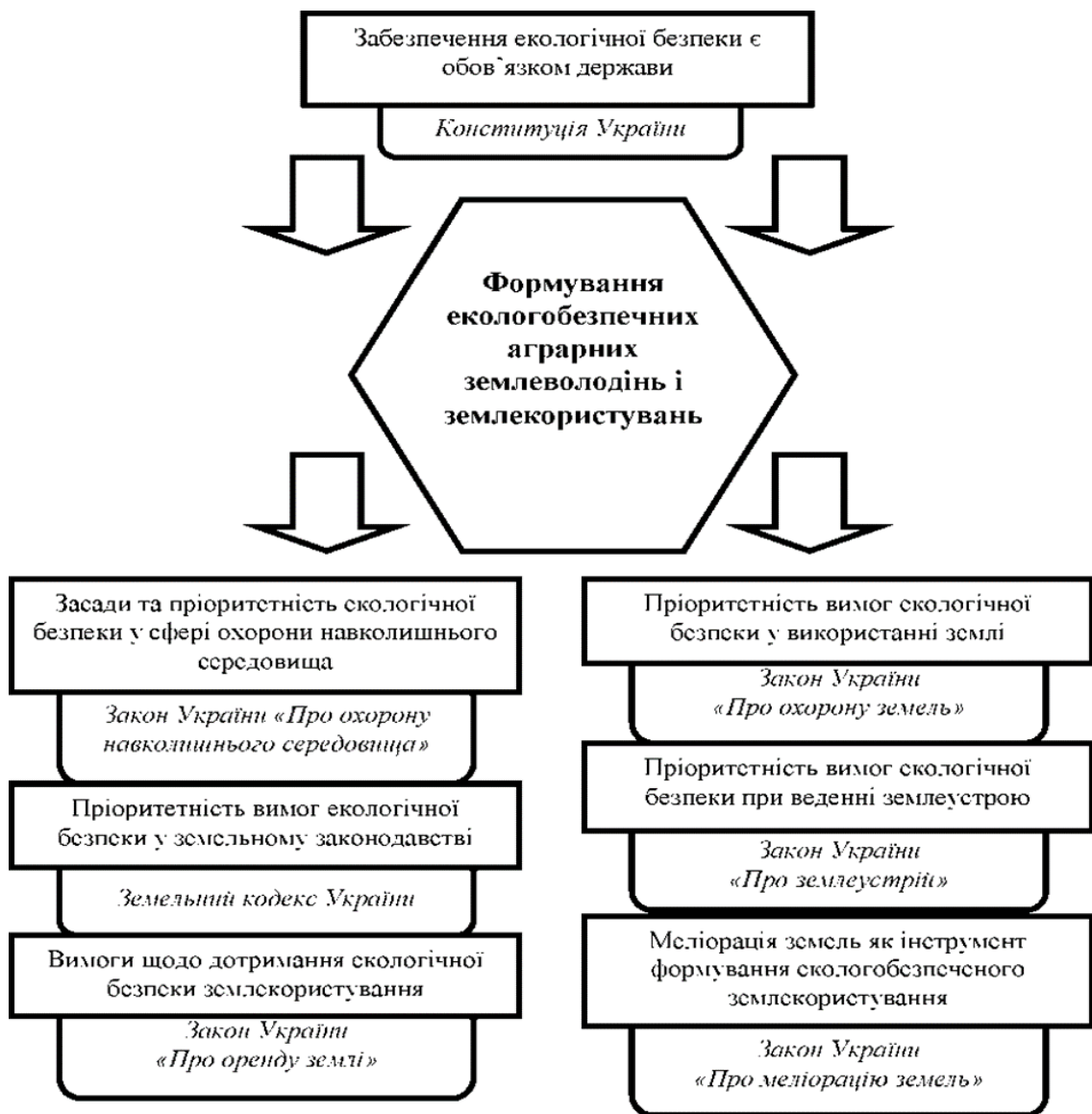

Рисунок 1.6 - Логічно-смістова схема нормативно-правового забезпечення формування екологічно безпечних аграрних землеволодінь та землекористувань

Загалом, без трансформації земельних відносин та системи аграрного землекористування на основі нової парадигми повномасштабне завершення земельної реформи неможливе. Відповідно до вищезазначеного, система землекористування в динамічній площині передбачає регулярні повторювані повні цикли, коли будь-який з них здійснюється на абсолютно новому рівні. Отже, враховуючи системність використання земельних ресурсів, на будь-якому рівні земельних відносин можна виділити такі ключові складові: землекористування; розподіл або перерозподіл землі; та їх відновлення. Ці компоненти незалежні один від одного і мають власний істотний зміст і функціональну спрямованість. При цьому вони збалансовані один з одним і утворюють єдину систему.

РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

2.1. Трансформація земельних відносин у системі землекористування

В Україні за роки незалежності відбулися значні зміни в системі земельних відносин. Насамперед, це сталося у зв'язку з початком ринкових перетворень економіки, в результаті яких виникла необхідність земельної реформи, як однієї з центральних ланок економічного реформування держави. Здійснення земельної реформи є визначальною умовою реалізації системи трансформаційних перетворень соціально-економічного спрямування, орієнтованих на підвищення економічної ефективності та забезпечення екологічної безпеки досліджуваної території. У наслідку в процесі земельної реформи виникла нова парадигма сільськогосподарського землекористування і відповідно земельних відносин у сільському господарстві, як основи аграрних відносин.

За наявними даними, наша країна має чи не найвищий рівень розораності серед європейських країн. Проте, якщо проаналізувати показники розораності в розрізі регіонів України, то спостерігається певна різноманітність її рівня залежно від досліджуваної території (рис. 2.1). Вивчення ситуації в регіональному розрізі показало, що найбільш розорані площі Херсонської області, де рівень розораності сільськогосподарських угідь сягає 90,2%, Черкаської – 86,7%, Кіровоградської – 86,9% та Вінницької – 86,8%.

Співвідношення площі сільськогосподарських угідь та населення нашої країни є найбільшим показником серед країн ЄС, де середнє значення становить 0,43 га, з них 0,26 га орної землі, а вітчизняні показники – 0,91 та 0,71 га відповідно [42]. Слід зазначити, що ці показники свідчать про те, що країна забезпечена великими площами сільськогосподарських угідь,

достатніми для всього населення та розвитку сільського господарства, і водночас свідчать про відсутність потенціалу для збільшення використання земель.

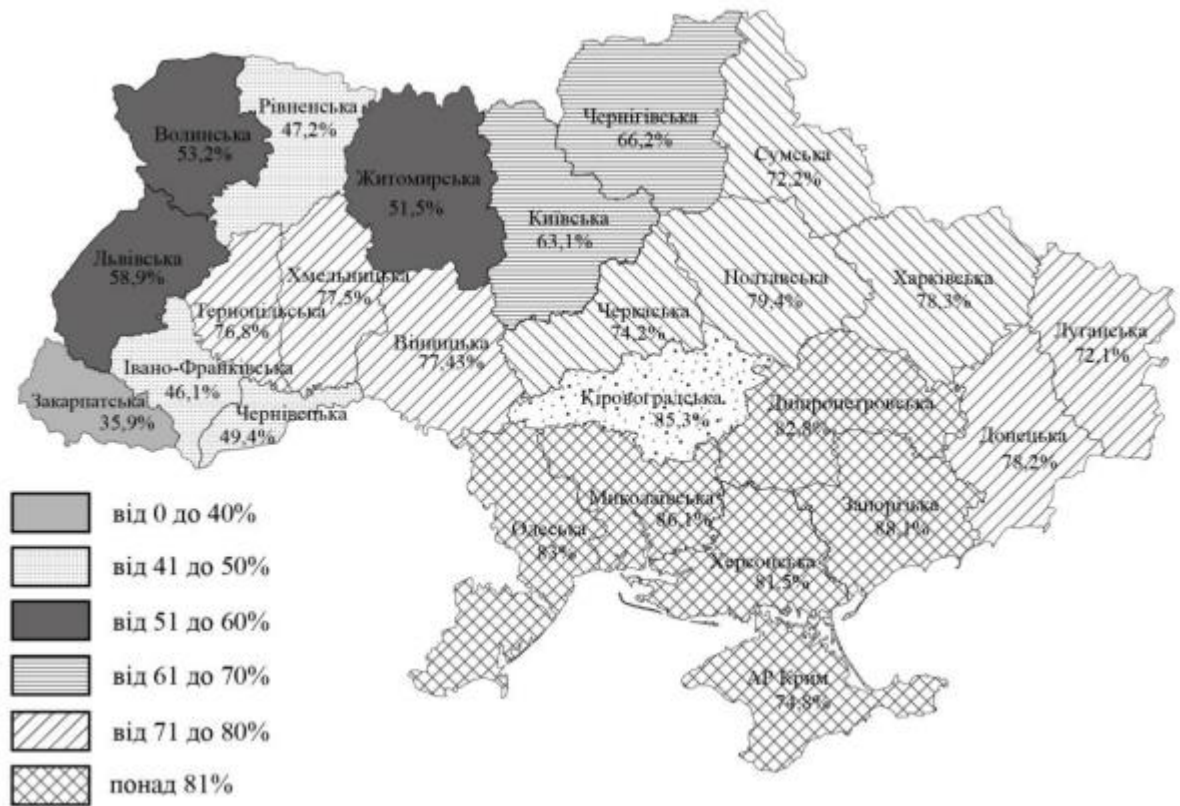

Рисунок 2.1 - Ранжирування регіонів України за рівнем розораності сільськогосподарських угідь

На структуру земельного фонду України суттєвий вплив мала динаміка перерозподілу площ сільськогосподарських угідь між землекористувачами. Таким чином, концентрація державної аграрної політики на швидкому і недостатньо обґрунтованому переході землі у приватну власність призвела до знищення великого товарного сільськогосподарського виробництва, не спрацювала на формування нових форм господарювання. У результаті з'явилося багато нових форм ринкового сільського господарства. Станом на 2018 рік утворено понад 45 тис. суб'єктів господарювання, з них: господарські товариства – 17,8%, приватні підприємства – 7,8%, кооперативи – 1,6%, фермерські господарства – 66,8%, інші суб'єкти господарювання – 5,6% (табл. 2.1) [53; 54].

Таблиця 2.1 - Аналіз динаміки та структури сільськогосподарських підприємств України за організаційно-правовими формами господарювання, 1991-2019 рр.

Форма господарювання	Роки						
	1990	2000	2005	2010	2015	2017	2019
Кількість, одиниць							
Всього	13427	51588	57877	56493	45379	45558	48504
Господарські товариства	-	6718	8172	7769	7721	6967	8661
Приватні підприємства	-	2519	4054	4243	3627	3215	3826
Кооперативи	8820	3136	1727	952	596	448	723
Фермерські господарства	82	38428	42533	41726	32303	34137	32452
Державні підприємства	4525	385	395	322	241	199	197
Підприємства інших форм господарювання	-	402	1694	1481	891	592	2645
У відсотках до підсумку							
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Господарські товариства	-	13,0	14,1	13,8	17,0	15,3	17,9
Приватні підприємства	-	4,9	7,0	7,5	8,0	7,1	7,9
Кооперативи	65,7	6,1	3,0	1,7	1,3	1,0	1,5
Фермерські господарства	0,6	74,5	73,5	73,8	71,2	74,9	66,9
Державні підприємства	33,7	0,7	0,7	0,6	0,5	0,4	0,4
Підприємства інших форм господарювання	-	0,8	2,9	2,6	2,0	1,3	5,5

Враховуючи, що сільськогосподарське виробництво здійснюється переважно землекористувачами із зазначених вище груп суб'єктів господарювання, необхідно зосередитися на розподілі земель сільськогосподарського призначення в Україні за категоріями землекористувачів (рис. 2.2).

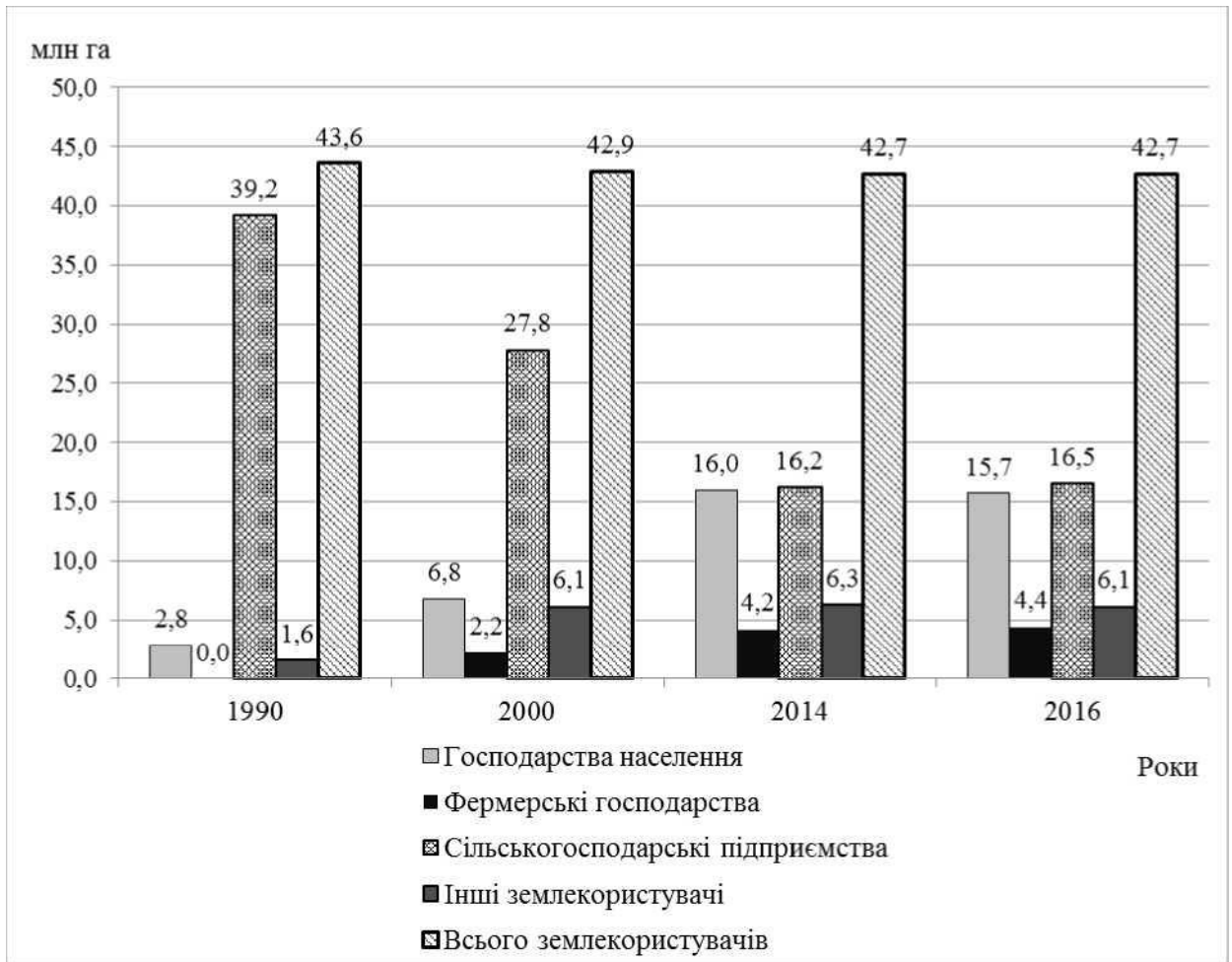

Рисунок 2.2 - Динаміка розподілу сільськогосподарських земель України за категоріями землекористувачів, 1990-2016 рр.

Відтак, площа земель сільськогосподарського призначення та землекористування сільськогосподарських підприємств протягом 1990-2016 років зменшилась майже вдвічі, а в господарствах населення – цей показник зріс майже в шість разів. Це пов'язано насамперед з поділом земель колективних сільськогосподарських підприємств та їх подальшою приватизацією [53]. Площа земель сільськогосподарського призначення за категоріями землевласників і землекористувачів наведена в табл. 2.2.

В ході реформування межі та розміри земельних ділянок були трансформовані, що спричинило труднощі в процесі обробітку та охорони земель. Таким чином, враховуючи формування значної кількості фермерських господарств, відбувається надмірне дроблення земель, що в кінцевому

підсумку призводить до низької ефективності аграрного сектору.

Таблиця 2.2 - Площа сільськогосподарських угідь за категоріями землевласників і землекористувачів, тис. га

Категорія землевласників (землекористувачів)	Роки						2015 р. ± до 1990 р.
	1990	1995	2000	2005	2008	2015	
Сільськогосподарські підприємства	38705,4	29878,0	22116,7	20589,6	20746,9	29878,0	-8827,4
у т.ч. державні	28778,0	1847,9	1230,2	1022,0	937,0	1847,9	-26930,1
Недержавні	9927,4	28030,1	20886,5	19567,6	19809,9	28030,1	+18102,7
Громадяни	2669,0	8543,4	14922,7	15898,3	15706,4	8543,4	+5874,4
у т.ч. особисті селянські господарства та ділянки для будівництва і обслуговування житлового будинку та господарських будівель	2476,4	4323,8	4722,9	4942,5	5056,4	4323,8	+1847,4
товарне виробництво	-	2306,7	8351,4	9412,3	9286,7	2306,7	x
колективні та індивідуальні сади	127,4	180,3	180,8	183,8	188,1	180,3	+52,9
колективні та індивідуальні городи	65,2	299,6	227,8	189,7	174,1	299,6	+234,4
ділянки для сінокосіння та випасу худоби	-	1429,5	1433,6	1162,4	993,2	1429,5	x

За майже три десятиліття реформування у сфері земельних відносин кількість сільськогосподарських угідь, які використовуються в процесі сільськогосподарського виробництва, зменшилась більш як на 0,5 млн. га. Відбулося неприпустиме розподілення землі. Внаслідок недопущення формування ринку приватних земель у системі сільськогосподарського виробництва спостерігається тенденція невиправданих обсягів використання земель, тобто їх непорядкованого розподілу в структурі агроформувань з огляду на розміри використовуваних площ. Таблиця 2.3 дозволяє виявити частку сільськогосподарських угідь, яка зосереджена у виробників залежно від розміру землекористування та, відповідно, концентрації цих земель у структурі землекористування.

Таблиця 2.3 - Динаміка змін структури та концентрації сільськогосподарських угідь за розміром землекористувань в Україні, 1990-2019 рр.

Площа землекористування, га	Частка сільськогосподарських угідь, які зосереджені у сільгосптоваровиробників, %					2019 р. +,- до 1990 р., %
	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2019 р.	
до 100	2,7	5,3	14,8	27,1	29,5	+26,8
101-1000	13,4	55,3	61,2	51,3	46,8	+33,4
1001-5000	78,7	34,5	19,2	17,0	18,8	-59,9
понад 5000	5,2	4,9	4,8	4,6	4,9	-0,3
За сукупністю	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	x

Колосальною проблемою в Україні залишається дотримання екологічно обґрунтованого раціонального землекористування у фермерських господарствах. Вагома частина господарств не має галузі тваринництва, або тваринництво займає мізерну частку в структурі виробництва. Це призводить до зменшення внесення органічних добрив і осушення ґрунтів.

Сьогодні близько 40 тис. сільськогосподарських господарств користуються земельними ділянками площею до 100 га. Втім, незважаючи на частку таких сільськогосподарських підприємств, яка становить близько 60% у загальній структурі фермерських господарств аграрного сектору, вони мають у своєму розпорядженні навіть менше 5% усіх сільськогосподарських угідь. При цьому близько 5 тис. сільськогосподарських господарств, які володіють земельними ділянками понад 1 тис. га і їх частка в загальній структурі сільськогосподарських підприємств становить лише 10,6%, володіють майже 85 % усіх сільськогосподарських угідь (табл. 2.4).

Попри це, більшість земельних ділянок, які використовуються сільськогосподарськими підприємствами (незалежно від права власності), не виділені в натурі та без встановлених меж. Через складну економічну ситуацію 1990-х років в аграрному секторі майже повсюдно тривалий час не проводилися землевпорядні роботи, землі не вносились в кадастровий реєстр, відповідно, реєстрація права на них не проводилася. Крім того,

спостерігається зростання тенденції концентрації сільськогосподарських угідь у користуванні великих сільськогосподарських підприємств, з яких формуються потужні агрохолдинги. Таке становище є результатом оренди у дрібних землевласників понад 60% сільськогосподарських угідь. Більше того, крім іншого, менше третини всіх сільськогосподарських угідь, за офіційними даними, обробляється землевласниками, фактично багато земель обробляються тими ж агрохолдингами на основі прихованої оренди.

Таблиця 2.4 - Розподіл сільськогосподарських підприємств України за розміром сільськогосподарських угідь у 2010-2019 рр.

Показник	Кількість підприємств				Площа сільськогосподарських угідь			
	Одиниць		% від загальної кількості		тис. га		% від загальної площі сільськогосподарських угідь	
	2010	2019	2010	2019	2010	2019	2010	2019
Підприємства, що мали сільськогосподарські угіддя	48824	38523	86,42	79,40	21585,9	20113,6	100,00	100,00
у т.ч. площею, га								
до 5,0	5784	2457	10,24	5,07	18,3	7,9	0,08	0,04
5,1-10,0	4038	2200	7,15	4,54	31,9	17,2	0,15	0,09
10,1-20,0	4925	3518	8,72	7,25	76,3	54,5	0,35	0,27
20,1-50,0	13707	10440	24,26	21,52	519,8	393,6	2,41	1,96
50,1-100,0	4831	4778	8,55	9,85	345,2	345,4	1,61	1,72
100,1-500,0	7181	7717	12,71	15,91	1743,1	1890,2	8,08	9,40
500,1-1000,0	2667	2672	4,72	5,51	1919,4	1918,6	8,89	9,54
1000,1-2000,0	2661	2410	4,71	4,97	3822,8	3451,9	17,71	17,16
2000,1-3000,0	1347	1056	2,38	2,18	3295,5	2566,9	15,27	12,76
3000,1-4000,0	666	472	1,18	0,97	2293	1626,6	10,62	8,09
4000,1-5000,0	376	243	0,67	0,50	1670,5	1077,5	7,74	5,36
5000,1-7000,0	332	256	0,59	0,53	1919,6	1495,6	8,89	7,44
7000,1-10000,0	178	125	0,32	0,26	1479,6	1048,5	6,85	5,21
більше 10000,0	131	179	0,23	0,37	2450,9	4219,2	11,35	20,98
Підприємства, що не мали сільськогосподарських угідь	7669	9981	13,58	20,6	x	x	x	x

На нинішній час в нашій країні в загальному обсязі землекористування підприємств із площею угідь до 100 га загалом припадає 0,8 млн. га

сільськогосподарських угідь, а підприємств із площею земель понад 10 тис. га – 3,6 млн. га [53]. Це свідчить про прерогативу великого сільськогосподарського виробництва нарівні з вузьким.

Збільшення об'єднаних сільськогосподарських угідь пов'язане з підвищенням інвестиційної привабливості даного сектору та потребує активізації регуляторної діяльності з боку держави в цьому аспекті, зокрема концентрації великих земель у межах великих агрохолдингів, а також посилення контрольних позицій у цій сфері. монополія окремих корпорацій. відносини. Тому одним із визначальних проблемних аспектів у сфері державного управління є забезпечення ефективної системи землекористування в аграрному секторі та використання відповідних інструментів перерозподілу земель для сприяння ефективним землевласникам при узгодженні інтересів усіх учасників ринку землі.

Цей розвиток подій є прикладом того, що процес формування та функціонування агрохолдингів відбувався стихійно, за відсутності державного впливу, належної інституційної та соціально-економічної підтримки розвитку села. Безсумнівно, держава в умовах ринкової економіки не може втручатися у виробничі процеси, але стан земель, їх охорона є її компетенцією. А процес використання сільськогосподарських угідь сьогодні зовсім неконтрольований. Натомість, у європейських країнах законодавство вводить обмеження щодо агрохолдингів та визначає пріоритетні напрями державної політики: 1) підтримка розвитку села шляхом підтримки малих та середніх сільськогосподарських підприємств; 2) інвестування в розвиток соціально-економічної інфраструктури сільської місцевості [13].

Взагалі внаслідок трансформації земельних відносин у системі землекористування сільськогосподарського призначення в Україні виникла низка проблем, серед яких: екологічно неаргументована структура агроландшафтів, приміром через високий рівень розораності; підвищення рівня розподілу земель та концентрації землекористування на основі орендних відносин; посилення проявів малоземелля, інфільтрації та поперечних смуг;

надмірне антропогенне навантаження на ґрунти за рахунок збільшення посівних площ зернових та технічних культур при зменшенні - кормових; порушення структури сівозмін.

Існуюча система землекористування потребує значних соціальних та організаційних перетворень. Оскільки подальше нехтування еколого-економічними складовими господарської діяльності та недбале ставлення до природно-кліматичних та регіонально-технологічних особливостей та взаємозв'язку агроєкосистеми з господарською діяльністю лише посилить кризовий еколого-економічний стан аграрного сектору. Для створення ефективної збалансованої системи землекористування сільськогосподарського призначення необхідно запровадити значно модернізовані науково обґрунтовані еколого-економічні правила. Бо кожна форма використання землі має свої плюси і мінуси, які необхідно враховувати при розробці відповідних управлінських рішень у сфері сільського господарства.

Через це у процесі земельної реформи виникають деякі проблемні аспекти забезпечення екологічної безпеки використання земель сільськогосподарського призначення, а саме врахування відповідних умов господарювання щодо площ окремих землеволодінь та землекористувань.

2.2. Еколого-економічна ефективність землеволодінь і землекористувань

Земельні ресурси є основним засобом виробництва в сільському господарстві, процес який тісно пов'язаний з використанням інших засобів виробництва. Отже поняття ефективності землеволодіння та землекористування сільськогосподарського призначення тісно пов'язане з поняттям ефективності сільськогосподарської діяльності. Підвищення ефективності використання землі в умовах її поступової інтенсифікації неможливе без аналізу факторів, що впливають на цей процес. Ефективність

використання землі в господарствах різних форм власності та використання залежить від підвищення продуктивності праці, підвищення інтенсифікації виробництва, використання внутрішніх резервів і можливостей сільськогосподарського виробництва і, зокрема, раціонального використання земель. В умовах землекористування та землеволодіння баланс спрямований на ефективність продуктивної та невиробничої експлуатації сільськогосподарських угідь за рахунок впливу інтенсивно-екстенсивних факторів, завдяки чому досягається стабільне підвищення родючості ґрунтів [9].

Сьогодні, висуваючи певні вимоги в напрямку забезпечення ефективного використання землі, вони орієнтуються переважно на економічний ефект від цього процесу, трактуючи його через переваги економічної функції землі. Враховуючи обмеженість землі як ресурсу, основним напрямком землекористування в аграрному секторі, що забезпечує зростання сільськогосподарського виробництва та продовольчу безпеку готової сільськогосподарської продукції як на місцевому, так і на загальнодержавному рівнях, залишається інтенсивний розвиток аграрного сектору. Цей метод розвитку агросфери спрямований на здійснення виробничого процесу на основі НТП, а саме матеріалізацію наукових розробок у предметах і засобах праці, організаційно-технологічних процесах, трудових ресурсах тощо.

Екологічна складова використання земель сільськогосподарського призначення має бути присутня в ефективному землекористуванні та охороні земельних ресурсів. Слід зазначити, що екологічні показники не завжди є визначальними в економічній ефективності використання земель сільськогосподарського призначення. Слід також зазначити, що еколого-економічна ефективність використання земель сільськогосподарського призначення, крім усунення та ліквідації негативних наслідків руйнівного впливу на довкілля, має виконувати таку функцію, як створення належних умов для відновлення земельних ресурсів. Встановити

рівень негативного впливу на навколишнє середовище в таких випадках важко, оскільки інші неекологічні фактори згубно впливають на земельні ресурси. Органічне поєднання таких факторів, як матеріальні та трудові ресурси, є основними чинниками створення сільськогосподарської продукції [3].

Брак оптимальної кількості матеріальних, трудових або земельних ресурсів у сільськогосподарському виробництві вповільнює розвиток його підприємницької діяльності та гальмує досягнення серед інших конкурентоспроможних виробників сільськогосподарської продукції. Ефективність використання земель в організаційній структурі аграрного сектора істотно залежить від ступеня техніко-технологічної безпеки суб'єктів сільськогосподарського виробництва [17].

Здійснення земельної реформи вплинуло не лише на розпорошення форм і видів суб'єктів господарювання в аграрній сфері та їх розвиток, а й суттєво вплинуло на організаційне, інфраструктурне та виробничо-технологічне забезпечення цих господарств, у тому числі й забезпечення земельними ресурсами, тощо.

Суб'єкти господарювання в аграрному секторі, незважаючи на їхню приналежність до тієї чи іншої форми землеволодіння чи землекористування, за умов ринку повинні орієнтуватися на максимізацію прибутку, орієнтуючись, таким чином, на вищі ціни реалізації порівняно з витратами, затраченими на виробничий процес. Таким чином, під час забезпечення позитивної динаміки валової продукції аграрного сектору економіки відбулося підвищення ефективності у значній кількості сільськогосподарських підприємств (табл. 2.5).

Під час проведення земельної реформи відбулися зміни в структурі всіх ресурсів, що витрачаються в процесі сільськогосподарського виробництва. Так, відповідні дослідження за останні кілька років свідчать про зростання частки прямих матеріальних витрат (до 80%). Передусім, така ситуація демонструє наявність значних витрат, що виникають при розрахунках з

третіми фірмами, які надають відповідні професійні послуги, такі як посів, збирання врожаю тощо.

Таблиця 2.5 - Показники ефективності сільськогосподарських підприємств в Україні, 1990-2019 рр.

Показник	Рік					2019 р. у % до 1990 р.
	1990	2000	2010	2016	2019	
Частка сільськогосподарських підприємств у аграрному виробництві, %	70,4	38,4	48,3	57,0	66,1	93,9
Виробництво продукції сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.) у розрахунку на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	514,6	194,1	457,0	727,0	808,3	157,1
Кількість найманих працівників, тис. осіб	4881,1	2475,2	645,2	513,2	461,5	9,5
Продуктивність праці (у постійних цінах 2010 р.), тис. грн	50,4	27,1	132,7	275,3	338,5	671,6
Чистий прибуток (збиток), млрд. грн	11,4	-0,1	17,3	89,8	90,2	791,2
Підприємства, які одержали чистий прибуток, <i>% до загальної кількості</i>	98,6	66,5	69,6	88,4	83,4	84,6
<i>прибуток, млрд грн</i>	-	-	22,1	102,5	115,3	-
Підприємства, які зазнали чистого збитку, <i>% до загальної кількості</i>	1,4	33,5	30,4	11,6	16,6	1185,7
<i>збиток, млрд грн</i>	-	-	4,8	12,7	24,5	-
Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, %	42,6	-1,0	21,1	37,3	20,8	48,8
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	37,3	-1,2	17,5	25,6	16,1	43,2
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	43,1	-0,8	24,5	33,6	19,3	44,8

Одне із завдань оцінки еколого-економічної ефективності використання земель сільськогосподарського призначення передбачає, перш за все, визначення частки доходу від земельних ресурсів як основного засобу виробництва. Так, на думку Й. Дороша, О. Шкуратова та А. Тарнопольського «за відсутності повноцінного ринку сільськогосподарських земель така оцінка можлива за результатами їх нормативної грошової оцінки або продажу прав

оренди» [21].

Виходячи з того, що земельні частки, які передаються в оренду, у переважній більшості належать до таких земель, як рілля, для порівняльного аналізу для цього виду земель було обрано нормативну грошову оцінку (табл. 2.6).

Так, аналізуючи результати, ці показники коливаються від 3,0% – у Донецькій області, а також до 10,4% – у Черкаській (станом на 1 січня 2019 року). Виникає питання, яке впливає на ставки орендної плати в таких областях, як Кіровоградська, Чернівецька, Донецька, якщо в цих регіонах вартість ріллі в нормативній грошовій оцінці найвища, а орендна плата найнижча в Україні. Ще можна відзначити, що в Житомирській області, навпаки, відношення орендної плати до нормативної грошової оцінки досить високе, хоча вартість ріллі в Україні найнижча серед регіонів. Така ситуація дозволяє зробити висновок про невідповідність капіталізації сільськогосподарських угідь та ефективності використання земель сільськогосподарського призначення.

Нині економічна ефективність використання земель у сільському господарстві в процесі використання земельно-ресурсного потенціалу залишається низькою, хоча їх динамічні показники досить позитивні. Занепокоєння екологічною ситуацією в аграрному секторі сільськогосподарського землекористування є поруч, незважаючи на те, що економічні показники країни не задовольняють світовий рівень. Основними причинами такої ситуації є неналежне поширення та здійснення заходів щодо сільськогосподарського виробництва, які створюють умови для збереження та підтримки природного потенціалу сільськогосподарських угідь та забезпечують потреби екологічної та економічної ефективності використання.

Варто також зазначити, що зі збільшенням використання земель спостерігається тенденція до підвищення ефективності такого землекористування, оскільки, як показує світова практика, використання земель з великими площами земель сприяє підвищенню ефективності

сільськогосподарського виробництва за рахунок економії масштабу. Водночас таке землекористування має на меті максимізацію прибутку, що в свою чергу зменшує нехтування соціальними та екологічними факторами.

Таблиця 2.6 - Показники нормативної грошової оцінки ріллі та перелогів за регіонами України та їх співвідношення з орендною платою за земельні частки паї, станом на 01.01.2019 р.

Область	Нормативна грошова оцінка ріллі та перелогів	Середньорічна оренда плата за паї	Співвідношення орендної плати та НГО, %
Вінницька	27078,3	2165,9	8,0
Волинська	21607,4	1166,5	5,4
Дніпропетровська	27078,3	1275,9	4,7
Донецька	31167,7	945,6	3,0
Житомирська	21165,3	1687,1	8,0
Закарпатська	27520,4	930,6	3,4
Запорізька	25254,6	878,0	3,5
Івано-Франківська	26194,1	1365,1	5,2
Київська	26194,1	1826,8	7,0
Кіровоградська	32107,1	1422,4	4,4
Луганська	27078,3	1010,9	3,7
Львівська	22049,5	1723,6	7,8
Миколаївська	27078,3	1075,8	4,0
Одеська	31167,7	1496,9	4,8
Полтавська	30283,5	2970,1	9,8
Рівненська	22049,5	1689,2	7,7
Сумська	26636,2	1920,5	7,2
Тернопільська	28901,9	1465,0	5,1
Харківська	32549,2	2494,7	7,7
Херсонська	24370,5	926,9	3,8
Хмельницька	29841,4	2267,3	7,6
Черкаська	33930,8	3524,7	10,4
Чернівецька	32991,3	1364,5	4,1
Чернігівська	23873,1	1127,7	4,7
В середньому по Україні:	27520,4	1613,4	5,9

Аналізуючи сучасний стан та напрями розвитку екологічно та економічно збалансованого землекористування, слід зазначити, що екологічним факторам слід приділяти більше уваги сільськогосподарській

діяльності, оскільки вони зменшують деградацію навколишнього середовища та підвищують родючість ґрунтів. Тому необхідно враховувати певні особливості процесів використання земель сільськогосподарського призначення та охорони ґрунтів шляхом здійснення техніко-технологічних, природно-кліматичних та еколого-економічних заходів тощо.

Ця система заходів повинна включати такі складові [31; 55]:

- затвердження схем і проектів землеустрою, які створять належні умови для організації раціонального та ефективного використання земельних ресурсів та їх охорони;
- проведення інвентаризації земель з метою виявлення тих, які не раціонально та не за цільовим призначенням (або взагалі не використовуються) та оцінки якості цих земель з подальшим залученням їх до обігу сільського господарства;
- посилення контролю або нагляду за роботами із землеустрою в цілому та забезпечення проведення державної експертизи землевпорядної документації;
- зонування сільських територій з подальшим виконанням нормативно-правових актів із землеустрою, що в подальшому забезпечить умови для підготовки та дотримання правил використання земель.

Отже, процес реформування земельних відносин на ринкових засадах призвів до переважання економічних інтересів землевласників (землекористувачів) над соціальними та екологічними інтересами суспільства. Така ситуація, у свою чергу, провокує появу негативних екодеструктивних факторів, що спричиняють прояв екологічних загроз та ризиків екологічній безпеці використання земель сільськогосподарського призначення.

Проте слід зазначити, що використання земель сільськогосподарського призначення може бути ефективним, якщо, окрім задоволення економічних інтересів землекористувача, воно не порушує інтереси суспільства щодо екологічної безпеки та сталого розвитку сільської місцевості. Отже, окрім показників економічної ефективності, слід враховувати екологічні показники,

які включають потенційні витрати, пов'язані з усуненням або запобіганням екологічних загроз чи ризиків у результаті екодеструктивного впливу сільськогосподарської діяльності. Тому основним і найважливішим напрямом раціонального економічного розвитку в аграрному секторі найближчим часом має стати екологізація у використанні сільськогосподарських угідь.

2.3. Оцінка якості використання земель екологічної безпеки

Процес формування екологічно безпечного землеволодіння та землекористування має ґрунтуватися насамперед на оцінці сучасної якості використання землі та рівня її екологічної безпеки. Проте в сучасній системі землекористування відсутня ефективна аналітична складова, яка б дозволяла приймати ефективні управлінські рішення щодо забезпечення екологічної безпеки у цій сфері [34; 35].

Серед головних факторів, що впливають на рівень екологічної безпеки використання сільськогосподарських угідь, є просторова структура території і, насамперед, показник екологічної стійкості території. На нашу думку, забезпечення екологічної збалансованості використання земель має бути ключовою складовою земельних відносин та відповідних програм розвитку як на регіональному, так і на національному рівнях, оскільки збільшення частки умовно-стабільних земель у загальному обсязі використовуваних земель дає змогу здійснювати охорону земель та охорону навколишнього середовища, підвищуючи рівень ефективності сільськогосподарської діяльності.

Загалом екологічна стабільність території характеризується здатністю біогеоценозу протистояти факторам неорганічної чи неживої природи, а також впливу живої природи та людини, у тому числі антропогенним факторам. Порівняльний аналіз граничних екологічних нормативів структури земель України та їх сучасної структури (за останніми даними Держгеокадастру на 01.01.2016 р.) дозволяє зробити висновок, що вона не відповідає гранично допустимим екологічним параметрам.

Проте слід зазначити, що норми у сфері охорони земель щодо надмірного антропогенного навантаження на сільськогосподарські угіддя, зокрема їх надмірної розораності та оптимального співвідношення для різних природних та сільськогосподарських зон, законодавчо не закріплені, а на сьогодні з'являються лише в формі відповідних настанов [1; 37-40]. Таким чином у ст. 165 ЗК України чітко зазначено, що з метою забезпечення екологічно-санітарної безпеки громадян здійснюється нормування у сфері охорони земель та відтворення родючості ґрунтів шляхом «прийняття відповідних норм і стандартів, що визначають вимоги до якості земель, допустимого антропогенного навантаження на ґрунтів та окремих територій, допустимої забудови сільськогосподарських угідь тощо» [28].

Результати аналізу показників, що характеризують загрози та ризики екологічної безпеки використання земель сільськогосподарського призначення в регіонах України та загалом на державному рівні, дозволяють класифікувати території за просторовими ознаками небезпеки, економічним антропогенним тиском, якістю земельних ресурсів, процеси деградації та інше. Це дозволяє визначити найбільш уразливі регіони, які потребують невідкладного втручання у землекористування та охорону земель, а також аргументувати шляхи запровадження відповідних інструментів фіскальної, інституційної, інноваційної та інвестиційної політики на регіональному рівні та встановити пріоритетність та необхідність фіскального перерозподілу для стимулювання більш економічного, екологічно орієнтованого використання наявного природного потенціалу. Проте загалом ці показники не можуть сформувати комплексну картину рівня екологічної безпеки використання земель сільськогосподарського призначення для прийняття ефективних управлінських рішень та вибору ефективних інструментів та заходів забезпечення цієї безпеки. Отже з метою комплексної оцінки необхідно узагальнити дані про інтегральний індекс екологічної безпеки використання земель сільськогосподарського призначення з урахуванням порогових значень та значення окремих показників у загальній оцінці.

Використовуючи запропонований методичний підхід до оцінки рівня екологічної безпеки використання земель сільськогосподарського призначення, ранжування регіонів України залежно від інтегрального індексу екологічної безпеки. Значення інтегрального індексу та агрегатних індексів, що характеризують критерії екологічної безпеки використання земель сільськогосподарського призначення, наведені в табл. 2.7.

Таблиця 2.7 - Значення інтегрального індексу та критеріїв екологічної безпеки аграрного землекористування регіонів України

Регіон/Область	Критерії екологічної безпеки аграрного землекористування				Інтегральний індекс екологічної безпеки аграрного землекористування
	Просторова структура території	Рівень деградації	Екологічна оцінка якості земель	Антропогенний вплив	
Вінницька	0,71	0,50	0,64	0,58	0,61
Волинська	0,73	0,84	0,50	0,49	0,63
Дніпропетровська	0,45	0,43	0,74	0,77	0,60
Донецька	0,44	0,42	0,75	0,79	0,61
Житомирська	0,87	1,00	0,55	0,67	0,77
Закарпатська	0,95	1,00	0,60	0,53	0,76
Запорізька	0,45	0,47	0,69	0,76	0,60
Івано-Франківська	0,92	0,58	0,65	0,60	0,69
Київська	0,68	1,00	0,68	0,69	0,76
Кіровоградська	0,47	0,47	0,81	0,66	0,60
Луганська	0,51	0,42	0,71	0,76	0,61
Львівська	0,76	0,56	0,62	0,45	0,59
Миколаївська	0,44	0,47	0,71	0,76	0,60
Одеська	0,50	0,48	0,74	0,74	0,62
Полтавська	0,65	0,76	0,68	0,74	0,71
Рівненська	0,73	0,69	0,57	0,50	0,62
Сумська	0,68	0,66	0,67	0,56	0,64
Тернопільська	0,73	0,51	0,74	0,48	0,61
Харківська	0,54	0,47	0,79	0,74	0,64
Херсонська	0,49	0,49	0,55	0,76	0,58
Хмельницька	0,72	0,49	0,66	0,51	0,59
Черкаська	0,67	0,58	0,72	0,67	0,66
Чернівецька	0,81	0,47	0,65	0,71	0,66
Чернігівська	0,63	1,00	0,61	0,60	0,70

За результатами розрахунків інтегрального індексу екологічної безпеки

використання земель сільськогосподарського призначення регіони України ранжуються залежно від рівня цієї забезпеченості (рис. 2.3).

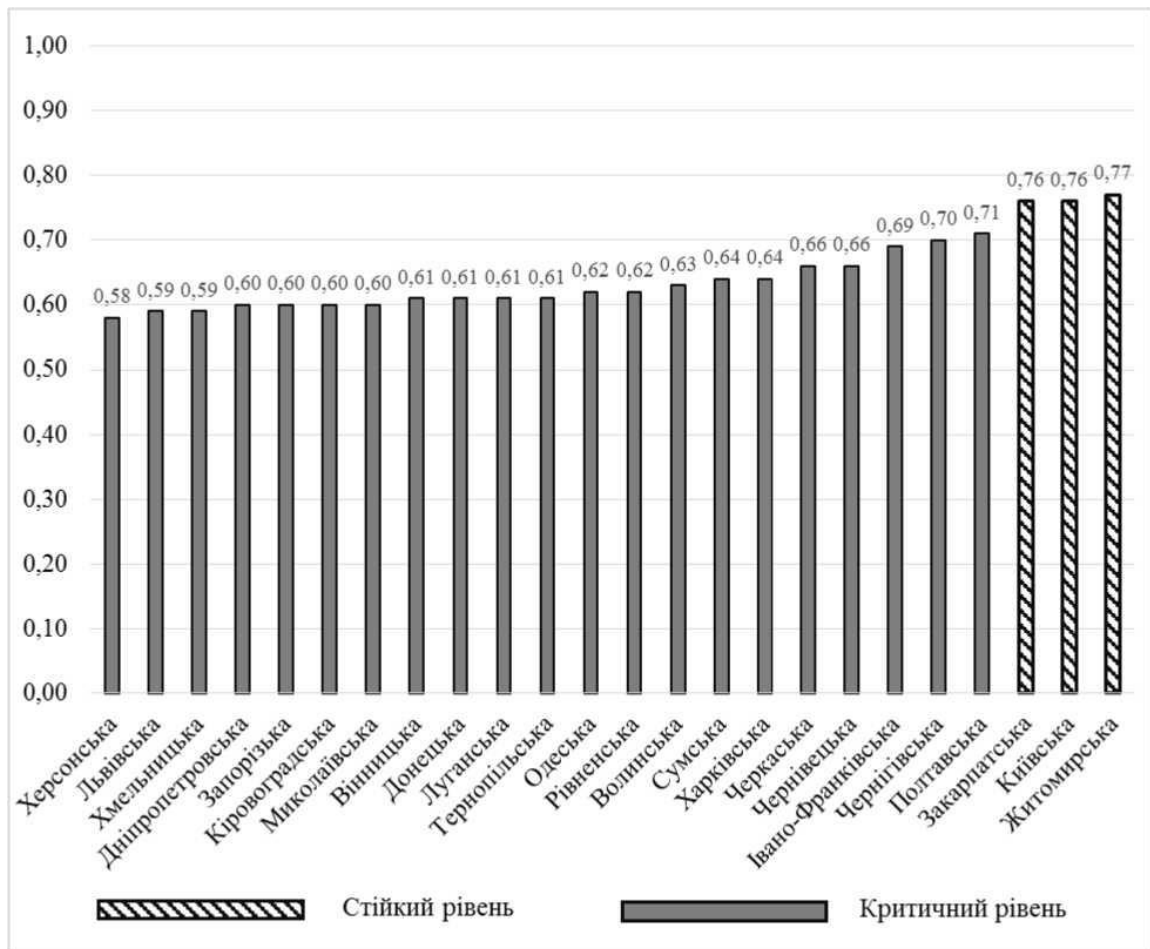

Рисунок 2.3 - Ранжирування регіонів України за рівнем екологічної безпеки аграрного землекористування

Результати аналізу табл. 2.7 і рис. 2.3 видно, що серед регіонів України найвищим рівнем екологічної безпеки використання земель сільськогосподарського призначення характеризується Житомирська область (підсумковий бал 0,76). Показники екологічної безпеки дещо нижчі в Києві (0,75) та Закарпатті (0,76), які також мають стабільний рівень. Інші регіони України віднесені до районів з критичним рівнем екологічної безпеки використання земель сільськогосподарського призначення. Слід зазначити, що серед усіх регіонів України немає регіонів інтегрального індексу екологічної безпеки використання земель сільськогосподарського призначення, які за градацією належать до кризового рівня.

За інтегральним індексом та зведеними індексами критеріїв екологічної безпеки використання земель сільськогосподарського призначення проаналізовано відмінності та проведено відповідну диференціацію регіонів України залежно від складових екологічної безпеки (рис. 2.4).

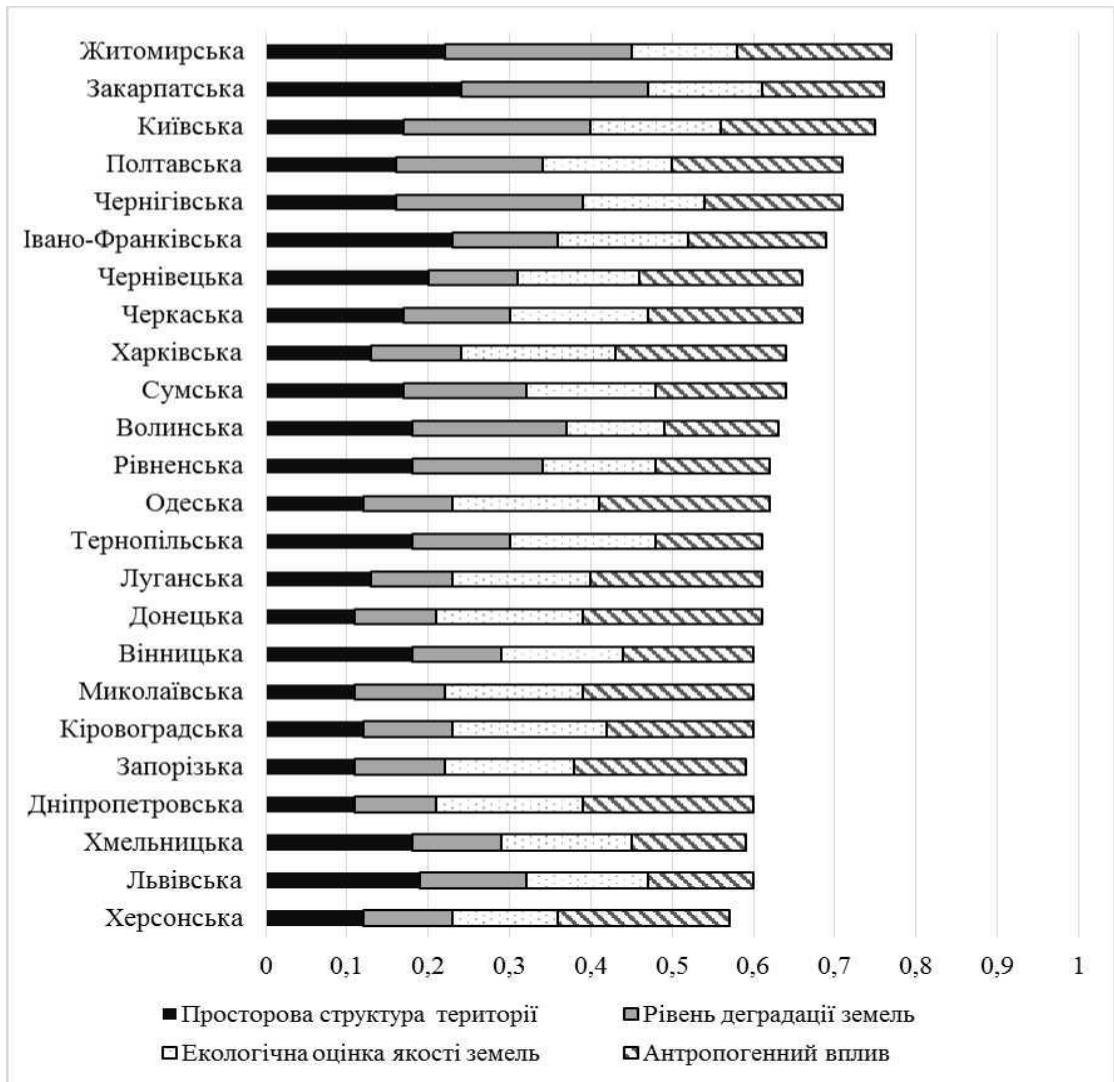

Рисунок 2.4 - Диференціація регіонів України за критеріями екологічної безпеки аграрного землекористування

Розглядаючи значення критеріїв на рис. 2.4 можна зробити висновок, що в багатьох регіонах є відмінності в цих значеннях, а досить хороший інтегральний показник не свідчить про високі критерії, що свідчить про дисбаланс основних складових екологічної безпеки країни.

Загалом аналіз екологічної безпеки використання земель

сільськогосподарського призначення, що включає якісний аналіз сільськогосподарських угідь, дає змогу виділити земельні ділянки, які мають більш значні природно-ресурсні можливості та інституційно-економічні умови господарювання. Пізніше такі ділянки можна ранжувати за придатністю для вирощування відповідних культур, характерних для певної території, а також для формування відповідної фінансової, технічної та ресурсно-трудової бази для забезпечення збалансованого використання земель. У розрізі інших земель (іншої категорійної належності) необхідно буде встановити їх площу та структуру, територію, ступінь прояву деградаційних процесів тощо [12].

Загалом, з урахуванням показників оцінки земель сільськогосподарського призначення на основі даних природно-кліматичного районування можна визначити відповідні напрями використання земель, а також рекомендовані шляхи забезпечення охорони земель та збалансованого використання цих земель.

Для формування персональної ресурсної бази сільськогосподарських товаровиробників, яка включатиме трудове, матеріально-технічне забезпечення тощо, необхідно вивчити умови ведення фермерського господарства в аграрному секторі та організаційно-економічні складові. Це також дасть можливість оцінити майбутні плани використання бази для подальшого вдосконалення чи реорганізації агропідприємства, використання екологічно чистих систем тощо. Також необхідно встановити існуючий рівень стимулів для залучення іноземних інвестицій. в аграрному секторі країни.

Враховуючи кінцеві показники якості земель, їх природно-ресурсні властивості, інституційно-економічні складові господарського процесу, необхідно запровадити відповідний інструментарій на основі комплексу заходів щодо збалансованого використання земель та охорони земель в аграрному секторі, що відображений у схемі землеустрою, яка міститиме перелік обов'язкових заходів з урахуванням відмінностей, властивих кожному суб'єкту господарювання.

РОЗДІЛ 3 ЗЕМЛЕВПОРЯДНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНИХ ЗЕМЛЕВОЛОДІНЬ І ЗЕМЛЕКОРИСТУВАНЬ

3.1. Забезпечення екологічної безпеки використання земель сільськогосподарського призначення

Попередні дослідження показали, що трансформація земельних відносин до ринкових умов призвела до низки проблем у сфері використання земель сільськогосподарського призначення, які призводять до негативних проявів, що становлять загрози та ризики екологічній безпеці на цій території. Вирішення цих проблем можливе лише на основі системного підходу, який передбачає формування нормативних, соціально-економічних та організаційно-технологічних передумов для проведення оцінки земель сільськогосподарського призначення, планування їх ефективного використання та організації, що реалізується шляхом ефективного землеустрою екологічно безпечних сільськогосподарських угідь і землекористувань.

Загалом, на нашу думку, землеустрій екологічно безпечних сільськогосподарських угідь та землекористувань як інструмент реалізації державної земельної політики має такі напрями: перший передбачає безпосереднє озеленення на основі принципів ефективності, соціальної спрямованості та екологічної безпеки. У межах цього напрямку в процесі землеустрою формуються нові та існуючі землеволодіння та землекористування, формуються фонди перерозподілу земель, встановлюються межі землекористування та адміністративно-територіальних одиниць, встановлюються обмеження щодо обмежень використання земель. Другий напрям пов'язаний із реалізацією інституційного середовища земельних відносин, а землеустрій подається як інструмент регулювання дозволеного використання, цільового призначення, форм власності на землю, обмежень та обтяжень прав землекористування та інших способів

використання земель.

Основною інституційною базою нормативно-правового забезпечення землеустрою є Закон України «Про землеустрій». Приміром, у ст. 2 цього закону визначено, що «землеустрій забезпечує реалізацію державної політики з питань використання та охорони земель, проведення земельної реформи, удосконалення земельних відносин, наукове обґрунтування розподілу земель за цільовим призначенням з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів, формування раціональної системи землеволодіння та землекористування, створення екологічно стійких агроландшафтів тощо» [46]. Це підтверджує, що екологічний фактор є одним із найважливіших переваг у землеустрої та забезпечує належне використання сільськогосподарських угідь у сільськогосподарському землекористуванні.

Якщо аналізувати землю як елемент довкілля, а не як засіб сільськогосподарського виробництва, то вимоги до охорони ґрунтів будуть поставлені по-іншому і будуть мати більшу цінність і силу, але все це лише декларативно, оскільки таке домінування не однозначно показано в нормативних актах.

Нині наше законодавство при формулюванні визначних завдань регулювання земельних відносин у сільському господарстві враховує такий показник, як екологічний пріоритет, що додатково стимулює землевласників та користувачів до ефективного та раціонального використання землі в сільськогосподарській діяльності з огляду на навколишнє середовище [44; 47; 48].

Під час проведення земельної реформи спостерігається погіршення екологічних показників у використанні земель сільськогосподарського призначення, що потребує запровадження підзаконних актів у нормативно-правові акти із землеустрою щодо підвищення екологічної безпеки та активного організаційного, економічного інструментарію для подальшого усунення цих недоліків. Подальші зміни в механізмі регулювання можуть призвести до позитивного впливу на якість ґрунтів, покращити

сільськогосподарську екосистему та усунути негативні наслідки деградації земель.

Усього система землеустрою екологічно безпечних землеволодінь та землекористувань передбачає виконання низки взаємопов'язаних функцій, а саме: моніторингу, обліку, планування, організації, проектування та контролю.

Необхідно більш детально розглянути такий невід'ємний елемент структури землеустрою в аграрному секторі, як планування землеустрою та охорона ґрунтів. Планування напроцуд важливе в управлінні розробкою планів, які в майбутньому повинні визначити потенційний стан економіки країни в майбутньому. Для цього важливо вибрати правильний напрямок зростання об'єкта управління в певний проміжок часу, а також визначити інструменти, шляхи та засоби досягнення планів.

Належні органи повинні затверджувати планові рішення в управлінському плануванні. Ціллю є створення безпомилкової схеми, яка передбачає можливість вибору структури, складу та послідовності заходів. Це може дати змогу досягти мети шляхом виконання поставлених завдань, що водночас охоплюватиме поточний та плановий періоди та аналізувати такі показники об'єкта управлінської діяльності, як кількісні та якісні.

Міжнародна практика свідчить, що планування в системі землеустрою сільськогосподарського призначення має важливе значення для раціонального використання земельних ресурсів, а також охорони ґрунтів. Воно може бути реалізовано через такі інструменти політики у сфері землеустрою, як розвиток екологічно безпечного землекористування, а також налагоджені механізми в економічному секторі аграрних відносин на державному, регіональному та місцевому рівнях [11, с. 71-73; 58, с. 211-212]. Отже, враховуючи вищезазначені функції управління землекористуванням, в аграрному секторі можливе формування циклу екологічно безпечного використання та охорони сільськогосподарських угідь, який має визначати мету ефективного функціонування системи планування екологічно безпечного використання та

охорони сільськогосподарських угідь (рис. 3.1).

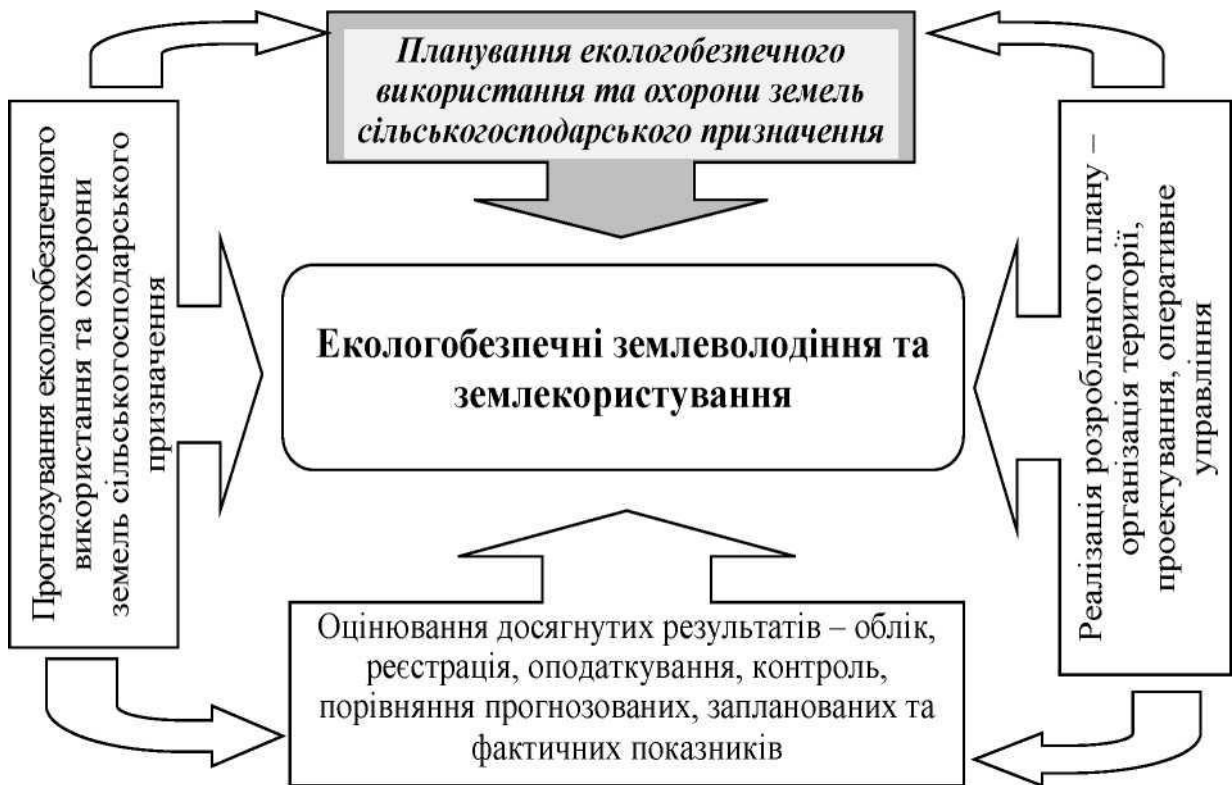

Рисунок 3.1 - Планувальний цикл забезпечення екологічно безпечного використання та охорони земель сільськогосподарського призначення

Охороняються земельні ресурси та використовується планування землекористування в сільському господарстві на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях. Поєднання етапів землеустрою та організації використання земель та охорони земельних ресурсів є основою для створення проектів землеустрою, що формується з генеральних, регіональних планів, схем територій, галузевих схем землеустрою та землевпорядної документації [30, с. 34].

Створення нормативно-проектної документації має забезпечити належну основу для подальшого планування та розвитку екологічно безпечного сільськогосподарського землекористування. Виходячи з цього, суб'єкти господарювання, незалежно від організаційно-правових форм, повинні мати рівний доступ до землекористування в аграрному секторі. Щоб створити належні умови для процвітання розвиненого та ефективного ринку землі, необхідно враховувати такий фактор, як економічні відносини в

суспільстві, що в свою чергу вплине на формування важливих показників, а саме [56]:

- гласність та прозорість ринку землі;
- дотримання прав на землю;
- можливість вільно знаходити необхідну інформацію при плануванні екологічно безпечного використання та охорони земель;
- стримування розвитку спекулятивних ринків і латифундій.

Завдання, поставлені економікою країни в ринкових умовах, мають бути реалізовані в розробках і рекомендаціях з урахуванням світового досвіду та інноваційного інструментарію моніторингу земель.

Якщо вивчати «планування землекористування» як термін, то можна побачити, що цей процес часто сприймається як побудований «зверху вниз», але не зазначається, що землекористувачі та землевласники, особливо фермери та скотарі, є важливими учасниками створення та здійснення землекористування. Також у плануванні слід зазначити інших землекористувачів, а саме тих, хто використовує лісові та енергетичні ресурси, мінеральні ресурси, землі для будівництва промислових об'єктів, населених пунктів, відпочинку та туризму. Тому важливо створити умови для переговорів між усіма зацікавленими сторонами у сфері планування землі, вод та екосистем. Цей процес може бути спрямований на створення методів моделювання продуктивності землекористування, досягнення згоди між різними групами сторін шляхом діалогу, аналізу земельних ресурсів, розробки механізмів управління, законів і планів.

Таким чином, забезпечення ефективної сільськогосподарської діяльності та забезпечення екологічної безпеки використання земель сільськогосподарського призначення можливе лише за умови досягнення консенсусу між різними групами у процесі використання та охорони земель. На основі цього розроблено модель функціонування системи планування екологічно безпечного використання та охорони сільськогосподарських угідь, яка базується на обґрунтуванні взаємодії внутрішньої та державної системи

планування землекористування на основі послідовної декомпозиції планувальних дій на адміністративних рівнях (національному, регіональному, місцевому) (рис. 3.2).

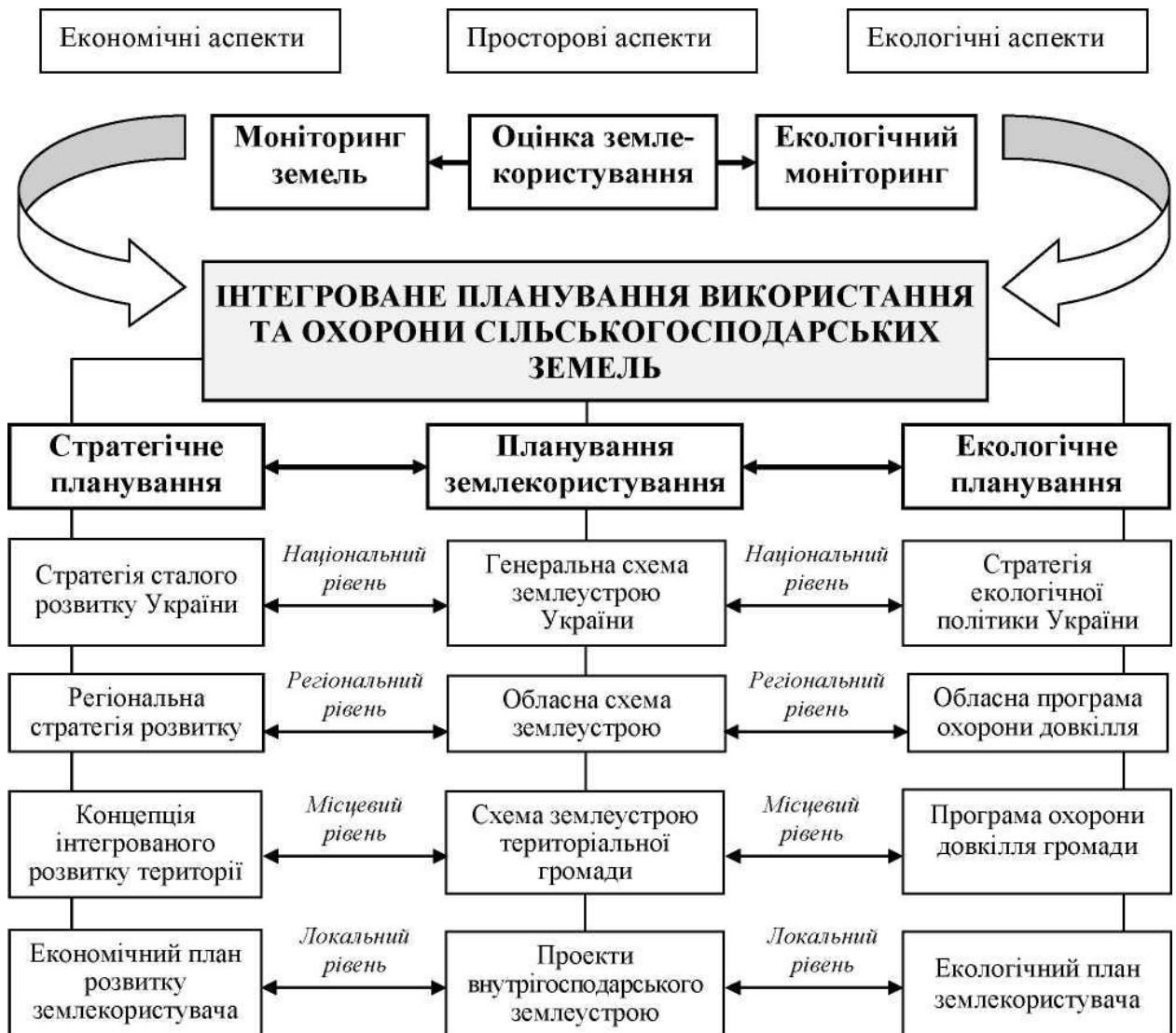

Рисунок 3.2 - Модель функціонування системи планування екологічно безпечного використання та охорони сільськогосподарських земель

При цьому запропонована модель передбачає зміну ходу децентралізації планування за принципом «знизу вгору», на відміну від існуючої системи, яка діє за принципом «зверху вниз». Слід також зазначити, що такий підхід передбачає, що планування екологічно безпечного використання та охорони сільськогосподарських угідь пов'язане з проблемою узгодження просторового аспекту з галузевими характеристиками. Тому застосування комплексного підходу до планування землекористування є одним із визначальних

інструментів створення довгострокових стійких імперативів соціально-економічного та екологічного розвитку сільських територій. Основна роль цього підходу полягає в інтеграції діяльності з планування в таких секторах, як сільське господарство, навколишнє середовище та землеустрій. Це, у свою чергу, дає змогу узгоджувати заходи щодо регулювання земельних відносин та раціональної організації територій із заходами стратегічного та екологічного управління.

3.2. Зонування в системі планування екологобезпечного землекористування

В даний час проблема підвищення рівня природного середовища та різних видів виробництва в сільському господарстві набуває все більшої актуальності, що змушує нас максимально використовувати природний потенціал. Разом з тим існує потреба у створених системах природоохоронних заходів для підтримки довкілля на належному рівні. Враховуючи історичні аспекти, процес розвитку сільського господарства справив великий вплив на навколишнє середовище, еволюцію рослинності та ґрунтів. Також велике значення має зіставлення цих природних умов і ресурсів певної території з різними аспектами просторового формування економіки [45].

Територіальний розподіл тваринництва і землеробства, що сформувався під впливом соціальних, природних та економічних умов, істотно впливає на механізм екосистем, які дозволяють частково (неповно) керувати процесами саморегулювання з метою покращення екосистем, підвищення їх продуктивності та збалансованості в екологічний сектор.

Поєднуючи економічні та екологічні показники, можна пояснити раціональне використання сільськогосподарських угідь. Екологічна оцінка здійснюється за допомогою екологічних індикаторів, які створюють належні умови для оптимального функціонування антропогенних та природно-екологічних систем. Економічна оцінка сільськогосподарських

угідь показує рівень використання біологічно-кліматичних ресурсів території при сучасному рівні інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Враховуючи різноманітність ландшафтних територіальних особливостей, зокрема їх стійкість до впливу антропогенної та техногенної природи, ґрунтове вивчення потребує вивчення відповідного реагування агроландшафтів на відповідні варіанти господарювання. Це зумовлює необхідність територіально широкого вивчення різних видів землекористування, формулювання наукового підходу до прогнозування екологічно безпечного землекористування в межах відповідних територій, регіонів та окремих ландшафтів. При цьому всі програми розвитку диференційованого господарювання повинні розроблятися в чітко визначених територіальних межах - регіонах з урахуванням відповідного економічного та ресурсного забезпечення та необхідності збалансованого природно-ресурсного використання наявного потенціалу території. Ефективність окреслених заходів з максимальною ймовірністю може бути досягнута лише у разі зонування земель.

Отже, вагому роль для охорони та відтворення сільськогосподарських угідь відіграє режим їх використання з урахуванням неоднорідності природно-ресурсного потенціалу та зональних особливостей території. Поділ території з урахуванням особливостей розподілу економічних і природних факторів у системі таксономічних одиниць виробництва є спеціалізованим районуванням або районуванням за просторовими характеристиками сільськогосподарських ресурсів [15]. Це припускає структурувати та визначити територію для подальшого вивчення ситуації та обґрунтування в подальшій організації землекористування з метою більш відповідних пріоритетів. З метою покращення та оптимізації використання земель сільськогосподарського призначення необхідно поділити територію на окремі ділянки (зони), які б об'єднали землі однакових природних особливостей та якості. Така можливість дозволяє істотно полегшити організацію сільськогосподарських угідь у межах зони, раціональне управління

земельними ресурсами, дозволяє отримати найбільшу ефективність у сфері економіки при вирощуванні сільськогосподарських культур та багато іншого.

Згідно з міжнародною практикою, за сучасного використання земель їх зонування вважається одним із найкращих варіантів збалансованого землекористування та охорони земель, і водночас служить інструментом землеустрою [15].

У національному стандарті «Методичні вказівки щодо складу та змісту плану зонування (зонінг)» зазначено, що основною метою зонування є встановлення в межах населеного пункту територіальних зон з подальшим визначенням правил використання земель, нерухомості та містобудування [25]. Містобудівна документація включає зонінг, яке є інструментом зонування і призначене для визначення умов та встановлення обмежень щодо використання території в межах визначених зон для містобудівних потреб. Містобудівна документація включає також схему зонування, що є картографічним матеріалом, що відображає види територіальних зон, їх розташування.

Значну роль у містобудівній діяльності відіграють єдині зональні вимоги. Вони передбачають вимоги до функціонального призначення території, параметрів забудови території тощо, які діють у кожній із територіальних зон, встановлених зонуванням на підставі містобудівної документації та державних будівельних норм.

На відміну від міського землекористування, аграрне землекористування має відбуватися з урахуванням його екологічної раціоналізації шляхом різноманітного районування та зонування. Раціональність використання земель визначається на етапі зонування, що має особливе значення для територіальної організації землекористування, оскільки дозволяє, виходячи з спільних ознак території та сукупності спільних явищ, групувати території, виявляти та вивчати особливості організованих територій і приймати правильні рішення. Для цих цілей використовуються ландшафтне, ландшафтно-екологічне, екологічне, фізико-географічне,

економіко-географічне, природно-господарське, природно-сільськогосподарське, еколого-економічне та інші види районування [23]. Результатом зонування є специфічна мережа виділених і розмежованих територій, що характеризуються наявністю явища, його інтенсивністю та цілісністю, що дозволяє вирішувати питання екологізації землекористування.

Загалом для сільського господарства зонування має бути ефективним механізмом планування та організації екологічно безпечного землекористування та охорони земель (рис. 3.3).

Рисунок 3.3 - Зонування в системі планування і організації екологічно безпечного аграрного землекористування

Методичні основи економічного обґрунтування фактичних проектів з організації та планування території передбачають облік еколого-економічної оцінки при аналізі стану та діяльності землекористування. Але цей вид оцінки

на сьогоднішній день недостатньо розроблений, це може бути пов'язано з тим, що нормативно-правова база розроблена на недостатньому рівні та бракує досвіду створення проектів землеустрою тощо. Варто також зазначити, що в минулому спеціалісти у таких галузях, як географія, сільське господарство та екологія, розробляли стандарти екологічного обґрунтування, а землевпорядники лише нещодавно почали вивчати це питання.

У результаті реалізації еколого-економічного районування земель розробляється відповідна схема, наприклад, схема використання та охорони земель, що дає змогу забезпечити формування нейтрального підходу до вирішення проблем сталого розвитку. Проте на сьогоднішній день немає нормативно-правових актів щодо складання та затвердження цих схем. При такому зонуванні здійснюється систематизація та узагальнення окремих земель у межах відповідної території з урахуванням їх тотожних характеристик та властивостей за територіально-географічною, охоронно-експлуатаційною та іншою приналежністю, а також просторово-територіального розподілу. У межах кожної виділеної території в результаті зонування земель визначаються відповідні вимоги до їх використання, завдяки чому можливе здійснення контрольної-регулюючої діяльності щодо будь-якого виду господарювання на цій території.

Еколого-економічне районування сільськогосподарських угідь передбачає групування територій залежно від їх екологічної ємності та асиміляційного потенціалу, що в свою чергу визначає рівень їх стійкості до антропогенних впливів. Однією з визначальних цілей еколого-економічного районування сільськогосподарських угідь є обґрунтування обмежень використання земель та їх меж для конкретних територій та режимоутворюючих об'єктів, визначення меж територій зі спеціальною господарською діяльністю, встановлення плати за природні ресурси, встановлення плати за користування природними ресурсами. підвищити обґрунтованість управлінських рішень. перехід до природно-адаптивної парадигми формування екологічно безпечного аграрного землеволодіння та

землекористування.

Загалом еколого-економічне районування спрямоване на формування інвестиційно привабливих видів землекористування. Створення інвестиційно привабливих видів землекористування має на меті з'ясувати формування чи реструктуризацію сталого та ефективного землекористування в аграрному секторі шляхом оцінки придатності земель, призначених для великомасштабного виробництва найбільш рентабельної сільськогосподарської продукції при збереженні збалансованого середовища.

3.3. Роль обмежень в контексті сільськогосподарського землекористування

У ході нашого дослідження ми дослідили вплив обмежень використання земель на сільськогосподарське використання. Підсумовуючи, зазначимо, що встановлення обмежень на права на землю спрямоване на забезпечення суспільно значущих інтересів, а саме: 1) охорону історико-культурних цінностей; 2) охорону навколишнього середовища; 3) забезпечення реалізації інших державних потреб. Ці суспільно вагомі зацікавлення чітко відображені в законодавстві. Це свідчить про прерогативу суспільних інтересів у введенні обмежень. При цьому встановлення обтяжень покликане забезпечити приватні інтереси суб'єктів земельних відносин [22].

Згідно з чинним законодавством підставою для обмеження використання земельних ділянок можуть бути лише передбачені законом випадки. Відповідно, закон має встановлювати або обставини, за яких можливе встановлення обмежень у використанні земель, або вид відповідного обмеження. Обмеження наділяються принципом рівності універсального характеру, який гарантує дотримання конституційного принципу рівності перед законом і судом. В свою чергу, обмеження стосуються предмета, на який вони накладені. Вирішальним планом є те, що обмеження не можуть втручатися в закон більше, ніж це вимагається для захисту інтересів і прав тих,

в інтересах яких вони введені. У зв'язку з цим можна говорити про відмінності не лише у способах встановлення обмежень, а й диференціювати обмеження щодо об'єкта, для якого накладаються вина. Відповідно, можна розрізняти обмеження, що накладаються на певні суб'єкти або певні землі [24].

Діючим законодавством визначено, що обмеження у використанні земельних ділянок встановлюються на певний строк. Відповідно, цей критерій дозволяє класифікувати обмеження на тимчасові та постійні. Слід зазначити, що постійними є обмеження, термін дії яких не встановлений. Одним із постійних обмежень використання землі є неможливість самостійно змінити цільове призначення земель, наданих у власність чи користування фізичним чи юридичним особам. Це обмеження встановлено ст. 20 Земельного кодексу України. Змінити цільове призначення земельної ділянки можна лише на підставі рішення уповноваженого органу. Якщо термін дії обмеження користування землею визначено чітко, то таке обмеження є тимчасовим. Строк дії встановлюється законом, договором або судом [28].

Чи не найважливішою причиною введення обмежень на використання землі слід вважати суспільні інтереси, оскільки саме об'єкт земельних відносин визначає це. Систематично проаналізувавши положення чинного земельного законодавства, можна згрупувати обмеження щодо використання земельних ділянок залежно від мети встановлення цих обмежень [20].

Органи влади також можуть використовувати обмеження у використанні земель для встановлення зон, у яких діє особливий правовий режим. Це створено для досягнення наступних цілей:

- 1) забезпечити сприятливі умови життя для населення;
- 2) формування умов, що сприяють безпечній та ефективній експлуатації промислових, інфраструктурних та інших об'єктів;
- 3) відтворення та збереження природних ресурсів.

Здійснення цих цілей потребує обов'язкового зазначення в рішеннях про виділення параметрів земель та меж зон із особливим правовим режимом. Такими параметрами є: якісний та кількісний стан, особливості режиму, що

визначаються обтяженнями, та юридична, адміністративна чи господарська відповідальність за порушення чинних нормативно-правових актів у цій сфері [23].

Й. Дорош на основі власних досліджень пропонує логічно-сміслову модель класифікації обмежень у використанні земель (рис. 3.4).

Рисунок 3.4 - Логічно-смістова модель класифікації обмежень у використанні земель та земельних ділянок

Натомість ми розробили класифікацію обмежень використання земель у частині використання земель сільськогосподарського призначення (рис. 3.5). Визначено, що обмеження використання земель за цільовим призначенням, наприклад, для садівництва, насамперед мають відношення до використання земель сільськогосподарського призначення.

Важливе значення для планування та організації використання земель сільськогосподарського призначення мають також обмеження щодо використання окремих технологічних операцій, добрив і засобів захисту рослин. У ході дослідження було зроблено висновок, що сервітути також впливають на організацію сільськогосподарського виробництва, але переважно як обмеження, що діють на незначній частині землі.

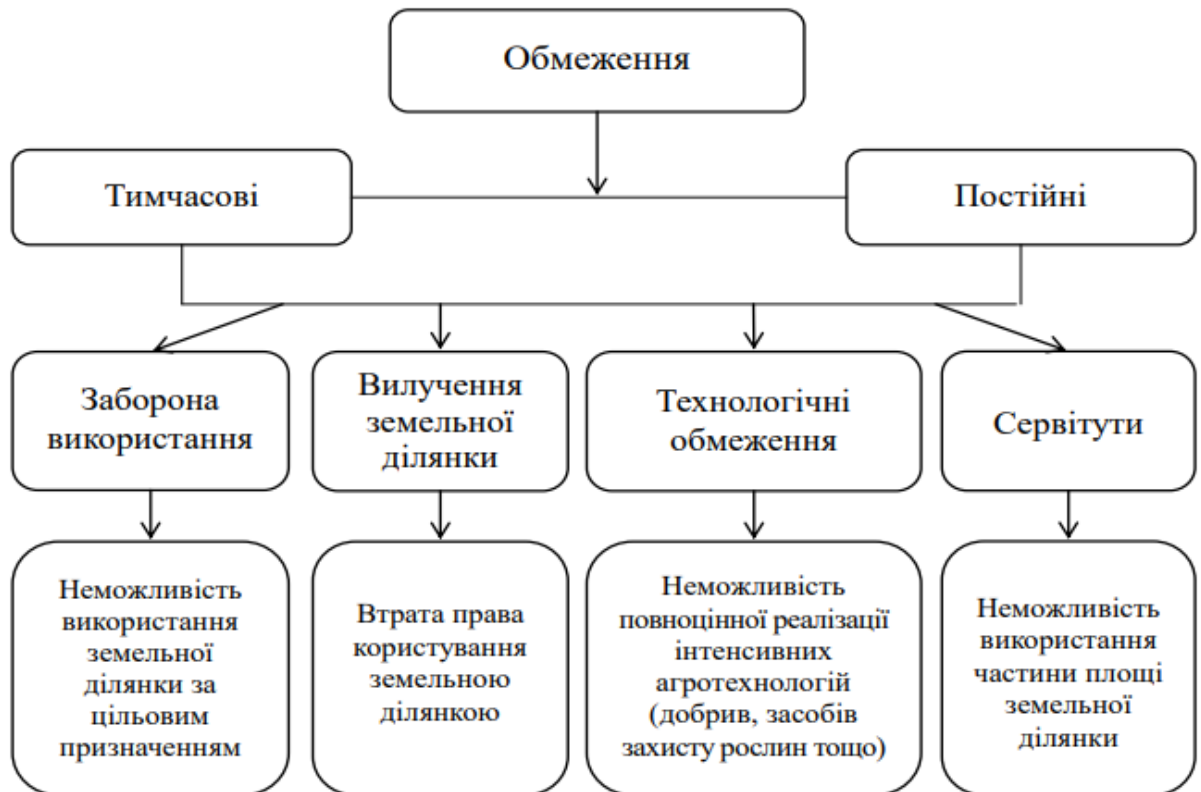

Рисунок 3.5 - Класифікація обмежень у використанні земель сільськогосподарського призначення

Обмеження прав користування землею ґрунтуються на охороні здоров'я сільського населення та природного потенціалу, у тому числі земельних ресурсів. Відмінність технологічних обмежень від інших видів обмежень полягає в тому, що в цій ситуації право на землю не припиняє дії, а лише регулює внесення певних хімічних речовин та величину антропогенного тиску на природні території під час землекористування. Перспектива введення цих обмежень прописана в ст. 13 Закону України «Про пестициди та агрохімікати» [49] та інших нормативно-правових актів з питань санітарного благополуччя

та екологічної безпеки суспільства, де зазначено, що дози хімічних речовин визначає виконавчий орган державної влади, який має спеціальну компетенцію у сфері аграрної політики, на землях, забруднених радіоактивними відходами, також на території надзвичайно складної екологічної ситуації. Аналізуючи цю інформацію, можна сказати, що наявність важливих факторів на землях сільськогосподарського призначення є підставою для визначення та формування меж обмежень права користування земельними ділянками, які представляють для користувачів та власників землі підвищені вимоги до господарської діяльності та/або охорони ґрунтів, які формується лише в інтересах країни та/або громади. Проте зміст обмежень встановлюється лише в законодавстві.

Отже в умовах зростаючих екологічних інтересів суспільства саме технологічні обмеження потребують нормативного закріплення відповідно до вимог екологічно безпечного землекористування. Проте практика показує недоліки в цій сфері, що перешкоджає впровадженню сучасних умов для сільського господарства, враховуючи екологічні обмеження, перешкоджає введенню активів інвесторам у цю сферу земельних відносин. Все це пов'язано з тим, що законодавство створювалося в різний час, в якому не враховувалися обмеження прав господарських інтересів землекористувачів, а також суперечили нормам, плутали містобудівну та землепорядну документацію. Крім того, всі об'єкти з особливим режимом використання знаходяться в управлінні різних міністерств і відомств або експлуатуються підприємствами з різними напрямками в економіці.

4. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

На підприємстві здійснюють контроль за станом охорони праці, що є основним заходом при виявленні виробничих небезпек на робочих місцях, порушень працівниками норм, правил, а посадовими особами, зокрема обов'язків з охорони праці. Контроль має системний характер, що складається з таких видів:

- контроль за станом охорони праці на робочих місцях, що здійснюється постійними працівниками, керівниками виробничих дільниць;
- адміністративно-громадський контроль – здійснюється керівниками, підпорядкованими службами за участю уповноважених трудових колективів, представників профспілки;
- контроль за охороною праці підприємства;
- відомчий контроль за охороною праці, що здійснюється службами вищих господарських органів за погодженням із профспілковими органами, органами державного нагляду;
- спеціальний контроль, спеціалістами на стадії проектування, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію об'єктів виробничого призначення, технологій, зразків техніки, обладнання;
- державний нагляд.

Державний комітет України з охорони праці виконує основні завдання:

- участь у формуванні, забезпеченні реалізації політики у сфері охорони праці з промислової безпеки, страхування ризиків виробничої безпеки, галузі використання, охорони надр;
- здійснення нагляду за додержанням законів, нормативно-правових актів з охорону праці в частині безпечного ведення робіт, гірничого нагляду, державного управління питаннями, що належать до компетенції, а також у сфері геологічного вивчення, використання, охорони надр;
- комплексне управління з охорони праці;

- координації здійснення заходів з питань безпеки, гігієни праці, виробничого середовища.

Розроблено структуру Державного комітету України з нагляду за охороною праці, яка включає блоки управління відповідних комітетів:

блок I - гірничий нагляд;

блок II - нагляд за виробництвами, об'єктами підвищеної небезпеки;

блок III - нагляд в АПК, машинобудуванні, транспорті, зв'язку, де державний нагляд в АПК здійснюють 237 державних інспекторів на 78 тис. підприємств сільськогосподарської, рибогосподарської, водогосподарської, лісогосподарської, харчової, переробної промисловості, споживчої кооперації з кількістю працюючих 4,7 млн. чол.

Для кожного виробничого об'єкта на підприємстві, відповідно до його специфіки, рівня виробничих небезпек, умов праці визначають види контролю, а також посадових осіб, що їх здійснюють, визначають об'єкти контролю, порядок, періодичність проведення, обсяг, вид вихідної інформації.

Методичне керівництво за проведенням контролю на підприємстві здійснює відповідна служба з охорони праці, що заздалегідь розробляє графіки проведення усіх видів контролю та бере участь в аналізі виробничих небезпек, визначенні заходів запобігання негативним наслідкам.

Оформлення одержаної вихідної інформації після проведення контролю здійснюється на всіх рівнях керівниками, підпорядкованими їм службами. Для обліку виявлених на виробництві виробничих небезпек чи порушень у кожному виробничому підрозділі ведеться журнал щодо перевірки стану з охорони праці [43].

5. ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Метою проведення екологічної експертизи є запобігання не гативному впливові антропогенної діяльності на стан навколишнього середовища, здоров'я людей, оцінка ступеня екологічної безпеки щодо господарської діяльності, екологічної ситуації на окремих територіях, об'єктах.

Екологічна експертиза для проектів передбачає досягнення цілей із:

- забезпечення обґрунтованої відповідності проектів сучасним екологічним вимогам перед затвердженням державними органами;
- унеможливлення негативних впливів проектів на якість навколишнього середовища, природний стан його компонентів, на здоров'я, життя населення;
- підтримання динамічної, збалансованої природної рівноваги, сприятливої екологічної обстановки при спорудженні господарських об'єктів;
- забезпечення дотримання норм, вимог екологічної безпеки для проєктованих об'єктів, уникнення екологічного ризику.

Рисунок 5.1 - Цілі проведення екологічної експертизи.

Їх досягають в процесі вирішення комплексу завдань:

- визначення екологічного ризику, безпеки запланованої, здійснюваної діяльності;
- організації комплексної, вмотивованої оцінки для об'єктів екологічної експертизи;
- перевірка, оцінка проектних матеріалів на рахунок відповідності їх вимогам законодавчих та підзаконних актів, норм екологічної обстановки, планування, проектування, капітального будівництва, санітарних норм, будівельних норм, правил;
- забезпечення рівня якості проектних рішень, де господарські об'єкти, що будуються є не тільки технічно, але екологічно передовими, що виключали можливість порушення екологічної рівноваги;
- визначення варіантів природо охоронних рішень, покращання екологічної обстановки при реалізації проектних проробок, визначення ступеня врахування, відображення в проектах закономірностей взаємодії для антропогенних, екологічних систем на основі використання знань екологічних наук чи екологічної експертизи;
- встановлення об'єктивних даних про можливість реалізації об'єктів, що піддають експертизі в природних умовах з урахуванням впливу на природне середовище, використання природних, матеріальних ресурсів, забезпечення якості життя у людей;
- оцінка ефективності, повноти, обґрунтованості, достатності заходів з охорони природного середовища, здоров'я людей;
- підготовка еколого-експертних висновків, що містять висновок про ступінь обґрунтованості проектів, рекомендації з необхідності альтернативних природо охоронних, соціально забезпечувальних рішень, своєчасної їх передачі державним органам, заінтересованим особам [27].

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі представлено теоретичне узагальнення наукової проблеми, що полягає у розробці теоретико-методологічних основ та науково-методичних положень, поглибленні понятійно-категоріального апарату та обґрунтуванні організаційно-економічних основ формування екологічно безпечних сільськогосподарських угідь та землекористувань.

Беручи до уваги те, що, з одного боку, аграрне землекористування є об'єктом, охопленим функціями виробничо-господарської діяльності, а з іншого - процесом формування та використання природних властивостей агроecosystem, необхідно враховувати їх засвоєння. Виходячи з цього, під екологічно безпечним землекористуванням варто розуміти процес землекористування в аграрному секторі економіки, який запобігає загрози здоров'ю людей, запобігає погіршенню стану навколишнього середовища та деградації земельних ресурсів, а також їх стійкості до впливу на навколишнє середовище.

Підхід до формування екологічно безпечного сільськогосподарського землекористування на відміну від існуючих має зважати на особливості асиміляційного потенціалу окремих видів земель та базуватися на природно-адаптаційній парадигмі екологічно безпечних сільськогосподарських угідь та землекористувань. Це потребує інтерпретації просторових, організаційно-технологічних, соціально-економічних аспектів організації екологічно безпечного землеволодіння та землекористування напрямом реалізації обґрунтованих концептуальних положень цієї парадигми, включаючи принципи, цілі та екологічні детермінанти у землекористуванні.

Аналіз сучасного стану землекористування в сільському господарстві України виявив основні проблеми використання сільськогосподарських угідь, а саме: екологічно необґрунтовану структуру агроландшафтів, приміром через високий рівень розораності; підвищення рівня розподілу земель; посилення проявів малоземелля, інфільтрації та поперечних смуг; надмірне антропогенне

навантаження на ґрунти за рахунок збільшення посівних площ зернових і технічних культур при зменшенні - кормових; порушення структури сівозмін. У свою чергу, ці проблеми призводять до негативних проявів, що створюють загрози та ризики для екологічної безпеки використання сільськогосподарських угідь, серед основних визначених: нестабільна екологічна стабільність, деградація земель (ерозія, закислення, заболочення, засолення ґрунтів), втрата поживних речовин.

За наслідками діагностики екологічних загроз та ризиків у сфері використання та відтворення сільськогосподарських угідь регіонів України здійснюється їх ранжування за рівнем екологічної безпеки використання земель сільськогосподарського призначення. Установлено, що серед регіонів України лише три області мають стабільний рівень екологічної безпеки використання сільськогосподарських угідь (Житомирська, Київська та Закарпатська області) за відсутності регіонів із кризовими та небезпечними рівнями. Водночас у переважній більшості регіонів України критичний рівень екологічної безпеки використання земель сільськогосподарського призначення.

У роботі розроблено модель функціонування системи планування екологічно безпечного використання та охорони сільськогосподарських угідь, що ґрунтується на обґрунтуванні взаємодії внутрішньої та державної системи планування землекористування. Вживання комплексного підходу до планування землекористування є одним із ключових інструментів для створення довгострокових стійких імперативів для соціально-економічного та екологічного розвитку сільських територій. Це, у свою чергу, дає змогу узгоджувати заходи щодо регулювання земельних відносин та раціональної організації територій із заходами стратегічного та екологічного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агроекологічний моніторинг та паспортизація сільськогосподарських земель: [методично-нормативне забезпечення] / В.П. Патики, О.Г. Тараріко та ін.; за заг. ред. В.П. Патики, О.Г. Тараріка. К.: Фітосоціоцентр, 2002. 296 с.
2. Бавровська Н.М., Мартин А.Г. Еколого-економічне обґрунтування раціонального землекористування територіальних соціально-природних комплексів регіону: наук. моногр. К.: Медінформ, 2012. 307 с.
3. Баран О.Р. Аналіз впливу агроландшафтної організації території на економічну ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств // Економічний дискурс. 2018. Вип. 3. С. 98-106.
4. Будзяк В.М. Організаційно-економічні проблеми формування збалансованого природоохоронного землекористування // Збалансоване природокористування. 2016. № 3. С. 147-152.
5. Будзяк О. Концептуальні засади стратегічного розвитку екологічнобезпечного землекористування // Економіст. 2015. № 5. С. 54-56.
6. Будзяк О.С. Екологічнобезпечне використання земель: теоретичні та практичні аспекти: монографія. К.: Аграр Медіа Груп, 2011. 326 с.
7. Будзяк О.С. Екологічна безпека використання земель та її місце в системі національної безпеки України // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. 2013. № 6. С. 94-102.
8. Бусуйок Д.В. Поняття та види обмежень щодо розпорядження земельною ділянкою // Земельне право України. 2006. № 6 . С. 27-32.
9. Бутенко Є.В., Купріянич І.П. Аналіз ефективності використання земельних ресурсів із врахуванням регіональних особливостей Донецького регіону //Агросвіт. 2012. № 6. С. 15-16.
10. Власенко І.В. Реформування системи аграрного землекористування // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної

медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжицького. Серія «Економічні науки». 2013. № 1 (55). Т. 15. Ч. 5. С. 26-31.

11. Волков С.Н. Землеустройство: учебники и учеб. пособия для студентов высш. учеб. заведений. (Землеустройство за рубежом). М.: Колос, 2005. Т. 7. 408 с.

12. Гнаткович О.Д. Земельні відносини у сільськогосподарському підприємстві: теорія, методологія, практика: [монографія]. Львів, 2012. 465 с.

13. Грещук Г.І. Аналіз еколого-економічних характеристик використання земель сільськогосподарського призначення в Україні // Збалансоване природокористування. 2017. № 4. С. 109-117.

14. Грещук Г.І. Організаційно-економічне та правове забезпечення розвитку землевпорядного механізму сталого сільськогосподарського землекористування: монографія. К.: ДКС-Центр, 2018. 308 с.

15. Гулько О.Р. Оцінка еколого-економічної ефективності використання сільськогосподарських земель за матричним підходом // АгроСвіт. 2014. № 9. С. 68-72.

16. Гулько Л.А., Дьяченко О.Р. Методологічні підходи до організації території сільськогосподарських підприємств на еколого-ландшафтній основі // АгроСвіт. 2015. № 12. С. 38-42.

17. Гуроров А.О. Економічне обґрунтування раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств: теорія та практика: монографія. Харків: Міськдрук, 2012. 376 с.

18. Гуроров О.І. Проблеми сталого землекористування у сільському господарстві: теорія, методологія, практика: монографія. Харків: ХНАУ, 2010. 405 с.

19. Данкевич В.Є. Розвиток земельних відносин в умовах глобалізації: монографія. Житомир: Видавець О.О. Євенок, 2017. 392 с.

20.Дорош Й. М. Еколого-економічні основи формування інституту обмежень та обтяжень при використанні земель: монографія. К.: ТОВ “ЦЗРУ”, 2007. 236 с.

21.Дорош Й.М., Шкуратов О.І., Тарнопольський А.В. Земельний капітал в сільському господарстві: особливості оцінки та формування // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2020. № 1. С. 63-76.

22.Дорош Й.М., Дорош О.С. Теоретико-методологічні засади формування обмежень у використанні земель та обтяжень прав на земельні ділянки: монографія. Херсон: Грінь Д. С. [вид.], 2016. 655 с.

23.Дорош Й.М., Дорош О.С. Формування обмежень і обтяжень у землекористуванні: [навчальний посібник]. Херсон: Грінь Д.С., 2017. 650 с.

24.Дорош Й.М., Стецюк М.П., Осипчук С.О. Стратегія використання земель України у сучасному вимірі // Розвиток продуктивних сил України: від В.І. Вернадського до сьогодні: матеріали ювіл. міжнар. наук. конф. Ч. 3. К. : РВПС України НАН України, 2009. С. 268-269.

25.ДСТУ-Н Б Б.1.1-12:2011 Настанова про склад та зміст плану зонування території (зонінг) [Електронний ресурс]. URL: http://dnaop.com/html/29582/doc-%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3-%D0%9D_%D0%91_%D0%91.1.1-12_2011 (дата звернення: 12.03.2020).

26.Дудич Л.В. Контроль за використанням та охороною земель: стан і перспективи // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК. 2010. № 17(1). С. 147-151.

27.Завдання екологічної експертизи. URL: <https://buklib.net/books/27783/>.

28.Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III [Електронний ресурс]: Офіційний вісник України. 2001. № 46. С. 1. Ст. 2038. Код акту 20473/2001. URL: zakon.rada.gov.ua/go/2768-14 (дата звернення: 12.08.2018).

29.Зіновчук Н.В. Інституціональні аспекти екологічного моніторингу земель сільськогосподарського призначення // Збалансоване природокористування. 2016. № 4. С. 13-18.

30.Иванов Н.И. Планирование рационального использования земель сельскохозяйственного назначения и их охраны в субъектах Российской Федерации (на примере Центрального федерального округа): монография. М.: ГУЗ, 2013. 265 с.

31.Ібатуллін Ш.І., Степенко О.В. Теоретико-методологічні основи формування природно-господарських територіальних систем в Україні // Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 19. С. 6-10.

32.Ковалів О. І. Звершення земельної реформи в Україні: нова парадигма: монографія. Київ: ДІА, 2016. 416 с.

33.Купінець Л.Є., Жавнерчик О.В. Екологічна безпека аграрного землекористування: теорія і механізми забезпечення: монографія. Одеса: ІПРЕЕД НАНУ, 2016. 316 с.

34.Купінець Л.Є., Жавнерчик О.В. Удосконалення інформаційного забезпечення екологічнобезпечного сільськогосподарського землекористування // Економіка АПК. 2017. № 2. С. 61-73.

35.Купріянич І.П., Дорош О.С. Інформаційно-методичне забезпечення екологічнобезпечного використання сільськогосподарських угідь. Інвестиції: практика та досвід. 2012. № 5. С. 69- 70.

36.Методика формування економічного механізму екобезпечного сільськогосподарського землекористування: [наукове видання] / О.І. Фурдичко, О.І. Шкуратов, М.Х. Шершун та ін. К.: ТОВ «Екоінвестком», 2012. 28 с.

37.Методичні рекомендації з комплексної агроекологічної оцінки земель сільськогосподарського призначення / За ред. О.О. Ракоїд. К.: Логос, 2008. 51 с.

38.Методичні рекомендації щодо організації екобезпечного сільськогосподарського землекористування: [наукове видання] / О.І. Шкуратов, О.І. Дребот, О.І. Гриник, О.П. Атаманюк. К.: ТОВ «Екоінвестком», 2013. 20 с.

39.Методичні рекомендації щодо розроблення схем землеустрою і техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць // Землевпорядний вісник. 2013. № 10. С. 3-8.

40.Методичні рекомендації щодо складання проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь / [С.О. Бесараб, Н.Г. Коломієць, М.Г. Мазуренко та ін.]. К.: ДП «Головний науково-дослідний та проектний інститут землеустрою», 2010. 72 с.

41.Механізми управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку / Ш.І. Ібатуллін, О.В. Степенко, О.В. Сакаль [та ін.]. К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2012. 52 с.

42.Організаційно-економічні інструменти державної аграрної політики в Україні: [аналіт. доп.] / В.М. Русан, О.В. Собкевич, А.Д. Юрченко. К.:НІСД, 2012. 31 с.

43.Охорона праці: землевпорядкування та кадастр. URL: <http://www.novageografia.com/vogels-1306-1.html>.

44.Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України від 19.06.2003 р. № 963-ІУ. [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Верховної ради України. ЦКБ: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text>. (дата звернення: 12.10.2019).

45.Про затвердження Порядку здійснення природно-сільськогосподарського, еколого-економічного, протиерозійного та інших видів районування (зонування) земель: постанова Кабінету Міністрів України від 26 травня 2004 р. № 681 // Офіційний вісник України. 2004. № 23. Ст. 345.

46.Про землеустрій: Закон України від 22 травня 2003 року № 858-ІУ // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 36. Ст. 282.

47.Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України № 1264-ХІІ від 25.06.1991 [Електронний ресурс]: Офіційний сайт

Верховної ради України. ЦКК <http://zakon2.rada.gov.ua/> (дата звернення: 14.08.2019).

48. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України № 2059-УШ від 23.05.2017 // Офіційний вісник України. 2017. № 50. Стор. 5.

49. Про пестициди і агрохімікати: Закон України від 2 березня 1995 року // Відомості Верховної Ради України. 1995. № 14. Ст. 91.

50. Реймарс Н.Ф. Охрана природы и окружающей среды: [словарь-справочник]. М.: Просвещение, 1992. 320 с.

51. Рогач С.М. Інституціоналізація аграрного природокористування: монографія. К.: ЦП «КОМПРИНТ», 2012. 372 с.

52. Сакаль О.В. Інституціональні трансформації у сфері землекористування: монографія. К.: ПрофКнига, 2018. 478 с.

53. Сільське господарство України 2019: [стат. щоріч. за 2019 рік] / За ред І.Є. Вернера: Державна служба статистики України. К.: Держстат 2020. 230 с.

54. Статистичний щорічник України за 2018 рік: [стат. збірник] / За ред І.Є. Вернера: Державна служба статистики України; Житомир: ТОВ «БУК-ДРУК», 2019. 482 с.

55. Стельмашук Ю.А. Механізми екологізації сільськогосподарського землекористування // Сталий розвиток економіки. 2012. № 2 (12). С. 140-143.

56. Ступень Р.М. Ринок земель сільськогосподарського призначення в Україні: стан та перспективи розвитку: монографія. Київ: ДКС-Центр, 2018. 304 с.

57. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування. Херсон: Грінь Д.С., 2012. 440 с.

58. Третяк А.М., Третяк В.М. Землеустрій в Україні: впорядкування землеволодінь і землекористувань та організація території сільськогосподарських підприємств: монографія. Херсон: Грінь Д.С., 2016. 199 с.

59. Хвесик М.А. Голян В.А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів: монографія. К.: Кондор, 2007. 480 с.

60. Шкуратов О.І. Методологічні основи формування системи екологічної безпеки в аграрному секторі економіки // Збалансоване природокористування. 2016. № 1. С. 153-158.

61. Шкуратов О.І. Організаційно-економічні основи екологічної безпеки в аграрному секторі України: теорія, методологія, практика: [монографія]. К.: ДКС Центр, 2016. 356 с.

62. Communication from the Commission to the council and the European Parliament. Development of agri-environmental indicators for monitoring the integration of environmental concerns into the common agricultural policy. COM (2006) 508 final. Brussels, Commission of the European communities, 2006 [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Верховної ради України. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/> (дата звернення: 10.05.2020).

63. Davis L., North D. Institutional Change and American Economic Growth, Cambridge: Cambridge University Press, 1971. 282 pp.

64. Meadows D.H., Meadows D.L., Randers J., Behrens III W.W. The Limits to Growth: a report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind. Universe Books, 1972. 205 p.

65. Mingjun J., Introduction to Ecological Safety. Beijing: World Affairs Press, 2012. 491 p.

